

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історії України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи бакалавра на тему:

«Вища історична освіта в Україні з 1991 року до сьогодні на прикладі ВНЗ

Харкова, Києва, Львова»

Виконала:

Студентка IV курсу групи ІС-44

Денної форми навчання

Напрямок підготовки (спеціальності):

032 Історія та археологія

Слюсарчук Анна Сергіївна

Керівник: к.і.н., доцент

Журавльов Денис Володимирович

Рецензент: докт. філ. з іст. та арх.

Ховтура Анастасія Сергіївна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	14
1.1 Аналіз сучасного стану системи вищої освіти в Україні.....	19
1.2 Основні проблеми, виклики та ризики.....	24
РОЗДІЛ ІІ. ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ З 1991 РОКУ І ДО СЬОГОДНІ.....	32
2.1 Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна.....	44
2.2 Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка.....	55
2.3 Львівський національний університет ім. І. Я. Франка.....	64
ВИСНОВОК.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження історичної освіти в Україні з 1991 року є актуальним з огляду на кілька важливих чинників, пов'язаних із трансформацією освітньої системи, становленням національної ідентичності та викликами глобалізації. Аналіз розвитку цієї сфери на прикладі провідних вищих навчальних закладів Харкова, Києва та Львова дозволяє не лише відстежити динаміку змін, а й виявити особливості регіональних підходів до формування історичної свідомості та наукової підготовки фахівців.

По-перше, після здобуття незалежності у 1991 році Україна зіткнулася з нагальною потребою кардинально переглянути викладання історії. Адже радянська освітня система, що панувала десятиліттями, нав'язувала ідеологічно викривлене бачення минулого, де історія трактувалася крізь призму класової боротьби та інтересів радянської імперії. Це означало применшення української самобутності, таврування національно-визвольних рухів та замовчування трагедій на кшталт Голодомору чи масових репресій. Тому утвердження незалежності вимагало формування нової історичної освіти: такої, що базується на національних пріоритетах, відновлює правду про “забуті” сторінки історії та заохочує критичне мислення замість сприйняття ідеологічних догм. Провідні університети Харкова, Києва та Львова, кожен зі своїми традиціями, стали ключовими осередками цих трансформаційних процесів.

По-друге, в умовах активної глобалізації та стратегічного курсу України на інтеграцію до європейського освітнього простору постала нагальна необхідність модернізації змісту та форм вищої освіти, зокрема й у сфері історичної науки, у відповідності до принципів Болонського процесу. Тому актуальним є дослідження того, як саме відбувається ця модернізація на практиці. Вивчення досвіду викладання історії в ключових університетських центрах дозволяє оцінити реальний ступінь адаптації українських вишів до міжнародних стандартів, зокрема в аспектах впровадження компетентнісного

підходу, забезпечення якості освіти, розвитку академічної мобільності, застосування інноваційних методів викладання та посилення міждисциплінарних зв'язків. Розуміння цих процесів є важливим для подальшого підвищення якості та конкурентоспроможності української історичної освіти.

По-третє, історична освіта виконує незамінну функцію у формуванні громадянської свідомості та національної ідентичності. Вона формує колективну пам'ять через вивчення спільного минулого, допомагає усвідомити цінності свободи й демократії та зрозуміти витоки державних інститутів. Якісна історична освіта розвиває критичне мислення, вчить аналізувати уроки історії та бачити тяглість поколінь, що є необхідним для свідомої участі у житті суспільства. Більше того, саме глибоке розуміння власної історії та здатність до критичного аналізу, закладені освітою, є запорукою сильного майбутнього нації, адже воно формує громадян, здатних розбудовувати успішну і стійку Україну. Цікаво, що провідні університетські центри – Харків, Київ та Львів – демонструють певну варіативність підходів, зумовлену їхнім географічним положенням та історико-культурним тлом.

Так, у Харкові історично міг відчуватися вплив східноукраїнських особливостей, що могло включати увагу до історії Слобожанщини чи індустріального розвитку, проте сучасний контекст повномасштабної війни однозначно зміщує акценти на стійкість, опір та загальнонаціональну боротьбу. У Києві, як столиці, зазвичай робиться акцент на загальнонаціональну перспективу – прагнення синтезувати регіональні історії в єдиний наратив української державності та розвитку країни в цілому. Натомість у Львові часто домінують національно-патріотичні та західноєвропейські орієнтири: підкреслюється боротьба за незалежність, зв'язки з Центральною та Західною Європою та приналежність України до європейського цивілізаційного простору. Аналіз цих регіональних підходів не лише показує багатство української історичної думки, а й допомагає зрозуміти, як історична освіта сприяє збереженню культурної різноманітності

та водночас працює на подолання регіональних відмінностей заради спільного європейського майбутнього України.

По-четверте, актуальність дослідження теми продиктована гостротою сучасних викликів, зокрема інформаційними війнами, гібридними конфліктами та цілеспрямованими маніпуляціями історичними фактами. За таких умов вища історична освіта набуває стратегічного значення, адже вона повинна не лише надавати знання, а й формувати у студентів стійкість до дезінформації через розвиток навичок критичного мислення, глибокого аналізу джерел (включаючи цифрові та потенційно сфальсифіковані) та розуміння складних історичних процесів. Це є важливим внеском у зміцнення суспільної стійкості та національної безпеки. Саме тому ключовим завданням є вивчення того, як провідні університетські центри України – Харків, Київ та Львів, що представляють різні регіональні контексти та, можливо, відмінні підходи до освітніх викликів, – адаптують свої освітні програми. Необхідно дослідити, як саме вони посилюють методологічну підготовку, впроваджують курси, спрямовані на викриття історичних маніпуляцій чи вивчення політики пам'яті, та зберігають фокус на фундаментальній історичній науці – тій, що прагне об'єктивності, спирається на першоджерела і вільна від кон'юнктурних політичних впливів, готуючи фахівців, здатних кваліфіковано відповідати на складні запити сучасного українського суспільства та ефективно протидіяти спотворенню минулого.

Вибір Києва, Львова та Харкова як об'єктів для цього дослідження є стратегічним, оскільки ці міста є не лише провідними освітніми та науковими центрами України з потужними історичними факультетами, але й репрезентують ключові регіональні виміри країни: Центр, Захід та Схід. Такий підхід дозволяє порівняти освітні практики, що склалися під впливом різних історичних траєкторій та сучасних контекстів – столичного статусу Києва, західноукраїнської специфіки Львова та особливості прифронтового Харкова, зазнає найбільш гострого впливу війни та інформаційної агресії. Це дає унікальну можливість проаналізувати як загальнонаціональні тенденції

адаптації вищої історичної освіти, так і специфічні регіональні відповіді на сучасні виклики. Окрім цього специфічного фокусу, такий вибір також зумовлений необхідністю чіткого окреслення меж дослідження для забезпечення його глибини та керованості в рамках наявних ресурсів і часових обмежень. Таким чином, обрана географія дослідження забезпечує репрезентативну та водночас сфокусовану основу для досягнення поставлених завдань, не применшуючи при цьому важливості досвіду інших регіонів, який може стати предметом подальших досліджень.

Об'єктом дослідження є система історичної освіти в Україні у період від проголошення незалежності до сучасності.

Предметом дослідження є зміст, структура, методи та організація навчального процесу у сфері історичної освіти в українських університетах зазначених міст від проголошення незалежності України і до сьогодні.

Метою дослідження є виявлення основних тенденцій, проблем та досягнень розвитку історичної освіти у провідних університетах України від часу здобуття незалежності до сучасності. Дослідження має на меті оцінити вплив суспільно-політичних змін та освітніх реформ на формування змісту та методів викладання історії, а також визначити роль університетів Харкова, Києва та Львова у формуванні історичної свідомості й науково-освітньої традиції України. З цього виділяємо наступні **завдання дипломної роботи**:

- 1) Проаналізувати розвиток системи вищої історичної освіти в Україні з моменту здобуття незалежності до сучасності;
- 2) Дослідити основні етапи освітніх реформ та їхній вплив на викладання історії у вищих навчальних закладах;
- 3) Виявити ключові проблеми, з якими стикається сучасна освіта в українських університетів;
- 4) Дослідити викладання історичної науки у вищих навчальних закладах з 1991 року і до сьогодні на прикладі Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка та Львівського національного університету ім. І. Я. Франка.

Хронологічні межі дослідження. Нижня хронологічна межа роботи 1991 р., а саме проголошення незалежності України. У цьому ж році був прийнятий Верховною Радою України Закон «Про освіту», який визначив школу як основу духовного та соціально-економічного розвитку держави, а хронологічна межа – 2022 рік.

Територіальні межі охоплюють всю територію України, але за приклад взяті окремі міста країни та наявність в них національних класичних університетів з історичною освітою, а саме Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка та Львівського національного університету ім. І. Я. Франка.

Історіографічна база дослідження. Історіографічна база дослідження вищої історичної освіти в Україні після 1991 року є відносно новою, адже системна увага до цієї теми почала формуватися лише після здобуття незалежності паралельно з глибокими трансформаціями в освітній системі та історичній науці. У цьому контексті важливо зазначити, що вивчення історії вищої історичної освіти є важливою частиною ширшої проблематики, пов'язаної з реформуванням освітньої системи після розпаду СРСР. До вивчення різних аспектів функціонування та реформування вищої освіти, включно з історичною, долучалися історики, фахівці з педагогічних наук та державного управління. Серед основних напрямків досліджень варто виділити аналіз нормативно-правової бази, еволюцію навчальних програм, специфіку методик викладання та взаємозв'язок освітньої і наукової діяльності. Наявну історіографію, що стосується теми дослідження, умовно можна класифікувати за декількома напрямками:

Перший напрямок. Загальні огляди системи освіти та аналіз державної політики. Ці праці надають широку картину функціонування освітньої галузі, аналізують реформи та визначають ключові тенденції і виклики. Сюди належить інформаційно-аналітичний збірник МОН України “Освіта в

незалежній Україні: розвиток та конкуренто-спроможність”¹, де представлено аналіз тридцятирічного функціонування всіх складових системи освіти, окреслено основні тенденції розвитку, здобутки, проблеми та новітні виклики, включно з розділом про функціонування в умовах сучасних викликів та ідентифікацією актуальних освітянських проблем, що потребують швидкого реагування. Важливою є монографія Г. Січкаренко “Історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985-2005 рр.)”², в якій автором було простежено історичний шлях, який пройшла вища школа України від періоду перебудови в СРСР до початку нашого століття. На основі широкого кола джерел, зокрема вперше введених до наукового обігу архівних документів, був проведений критичний аналіз реформування вищої освіти; висвітлений досвід роботи центральних органів управління, ВНЗ різних форм власності, а також досліджена еволюція соціального становища, мотивацій навчання та ціннісних орієнтацій студентів і науково-викладацьких кадрів. Також до цієї групи належить стаття О. Дубасенюк “Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи”³, де аналізуються тенденції розвитку системи вищої школи з урахуванням сучасних вимог світових та євроінтеграційних процесів, акцентуючи увагу на таких трендах як глобалізація, інтеграція, фундаменталізація, гуманізація, неперервність, диференціація, індивідуалізація, інформатизація, диверсифікація, багаторівневність, стандартизація тощо, а також на тенденціях розвитку системи вищої освіти безпосередньо в Україні.

Другий напрямок. Дослідження ширшого контексту, теоретичних та історико-філософських засад. Ці роботи розглядають вищу освіту в цивілізаційному вимірі, аналізують її місії, цінності та глибинні історичні

¹ Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність. Інформаційно-аналітичний збірник. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2021/19.08/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezchniy.Ukrayini/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezchniy.Ukrayini.17.08-1.pdf>(Дата звернення: 10.10.2024р.)

² Січкаренко Г. Г. Історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985 - 2005 рр.) : [монографія] / Г. Г. Січкаренко. Київ : Лисенко М. М., 2014. 359 с.

³ Дубасенюк О. А. Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи // Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура : матер. Всеукр. конф. К.: ІОД НАПН України. 2011. С. 135-142.

передумови. Представницькою є колективна монографія “Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів...”¹, де дослідниками було проаналізовано філософські, історичні, суспільно-економічні, психолого-педагогічні проблеми функціонування вищої освіти; висвітлено концептуальні засади розвитку університетської освіти в історії європейської цивілізації, вказано на становлення сучасних тенденцій та трендів на глобальному та національному рівнях; досліджено місії сучасних університетів та виклики, що стоять перед освітянською спільнотою. Авторський колектив акцентує увагу на оновленні парадигми вищої освіти, важливості компетентнісного підходу, методичних і дидактичних аспектах, формуванні ціннісної системи та необхідності національно-патріотичного виховання. Сюди ж відноситься стаття Г. Чирви “Історичні передумови становлення сучасної вищої освіти в Україні”², в якій автором було здійснено аналіз історичних передумов становлення сучасної вищої освіти в Україні, наголошено на її проблематиці, окреслено основні аспекти сучасних напрямів розвитку та підкреслено аргументи історичного минулого, зокрема вплив давньоруських культурних традицій та об’єднання західних і східних культурно-ідеологічних тенденцій, а також запропоновано схему становлення вищої освіти.

Третій напрямок. Праці, сфокусовані безпосередньо на історичній освіті та її суспільній ролі. Ця група досліджень торкається питань змісту, методики викладання історії та її зв’язку з державною політикою, зокрема політикою пам’яті. Важливим прикладом є стаття Л. Чупрія “Історична освіта в Україні як складова державної політики пам’яті”³, в якій було проаналізовано систему історичної освіти як важливої складової державної

¹Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку: [кол. моногр.] / [Калінічева Г. І. (кер. авт. кол., наук. ред.), Заліток Л. М., Любовець О. М. та ін.; за заг. ред. Г. І. Калінічевої]; ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая». Київ: Фенікс. 400 с.

² Чирва Г. М. Історичні передумови становлення сучасної вищої освіти в Україні, // Право та держ. упр. 2019. № 2, т. 2. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/25.pdf (Дата звернення: 12.10.2024 р.)

³ Чупрій Л. В. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам’яті / Л. Чупрій // Політичний менеджмент. 2011. № 4. С. 18-26, URL: [file:///C:/Users/Home/Downloads/PoMe_2011_4_5%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Home/Downloads/PoMe_2011_4_5%20(4).pdf) (Дата звернення: 12.10.2024 р.)

політики пам'яті. Автором запропоновано шляхи покращення якості історичної освіти молоді шляхом створення більш об'єктивних і толерантних підручників та використання позакласних форм вивчення історії, які, впроваджуючи новітні виховні та дидактичні технології, сприяли б підвищенню інтересу молоді до вивчення вітчизняної історії.

Аналіз наявної історіографії свідчить, що, попри цей значний доробок, багато досліджень мають або узагальнюючий характер щодо всієї системи вищої освіти, або фокусуються на окремих аспектах (нормативна база, педагогічні методики) чи окремих закладах освіти. Залишається недостатньо розкритою проблема порівняльного аналізу розвитку саме вищої історичної освіти в провідних університетських центрах, таких як Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка та Львівський національний університет ім. І. Я. Франка, особливо у взаємозв'язку зі змінами в їхніх навчальних програмах, наукових школах та адаптацією до сучасних викликів (євроінтеграція, інформаційні війни, пандемія, повномасштабне вторгнення). Бракує комплексних праць, які б інтегрували аналіз специфіки історичної освіти в цих трьох університетах із загальними тенденціями реформування вищої освіти в Україні та враховували б вплив актуальних політичних, ідеологічних та соціокультурних чинників на цей процес. Відтак, існує потреба у дослідженні, яке б заповнило цю лакуну, здійснивши порівняльний аналіз стану та розвитку історичної освіти в Харкові, Києві та Львові в період після 1991 року, з акцентом на їхню адаптацію до викликів сучасності.

Джерельна база дослідження. Джерельна база дослідження є ключовим елементом для комплексного і об'єктивного аналізу розвитку вищої історичної освіти в Україні з 1991 року до сьогодні. Для вивчення змін у цій сфері, а також особливостей організації навчального процесу в університетах Харкова, Києва та Львова, використано різноманітні джерела, які включають офіційні джерела: нормативно-правові акти, освітні документи, навчальні програми, архівні матеріали, а також інтерв'ю та соціологічні дослідження.

Для вивчення реформування вищої освіти в Україні після 1991 року важливими джерелами є законодавчі акти, що регулюють освітню сферу, а також постанови уряду і Міністерства освіти і науки України, які визначали напрямки реформ. Одним із найголовніших законів став Закон України “Про освіту”¹, який визначив правову основу розвитку вищої освіти в Україні, включаючи історичну освіту. Останні редакції цього закону охоплюють питання академічної мобільності, інтеграції до європейської освітньої системи, які безпосередньо впливають на зміст і методику викладання історії.

За законом “Про освіту” йде закон про “Про вищу освіту”², який регулює суспільні відносини у сфері навчання, виховання та професійної підготовки громадян України. Він визначає правові, організаційні, фінансові та інші основи функціонування системи вищої освіти, сприяє самореалізації особистості та задоволенню потреб суспільства й держави у кваліфікованих спеціалістах.

А ось Закон України “Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні”³ визначає стратегічні цілі, принципи та напрями розвитку системи вищої освіти в умовах переходу до нової соціально-економічної формації та інтеграції у світовий освітній простір. Цей закон фактично став основою для подальших реформ у галузі вищої освіти, включаючи перехід до Болонської системи, розширення академічної автономії університетів і модернізацію освітніх програм.

Також вагомими є накази Міністерства освіти і науки України, зокрема, накази щодо затвердження навчальних програм, стандартизації вищої освіти, введення нових курсів та спеціалізацій на історичних факультетах. Немаловажливою є й національна стратегія розвитку освіти в Україні на

¹ Закон Української РСР “Про вищу освіту” // Відомості Верховної Ради. 1991. № 34. Ст. 451, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (Дата звернення: 15.10.2024 р.)

² Закон Української РСР “Про вищу освіту” // Відомості Верховної Ради. 1991. №34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>. С. 451 (дата звернення 15.10.2024).

³ Закон України “Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні” //Відомості Верховної Ради. 1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95#Text> (дата звернення 15.11.2024).

період до 2032 року¹ — документ, що охоплює стратегію реформування вищої освіти та професійної підготовки, зокрема істориків, у контексті інтеграції в європейський та міжнародний освітній простір.

Спираючись на тему, важливим є й вивчення документів окремих вищих навчальних закладів, які дають змогу оцінити організацію навчального процесу, основні підходи до викладання історії, а також вплив змін вищої освіти на локальному рівні. Серед них Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ)², Статут Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (ХНУ)³ та Статут Львівського національного університету імені Івана Франка (ЛНУ)⁴. Ці документи містять положення про функціонування історичних факультетів, організацію навчального процесу, вимоги до викладачів та студентів, а також реформи в навчальних програмах.

Програми навчання, затверджені факультетами вищих навчальних закладів, є важливим джерелом для дослідження змін у навчальному процесі, зокрема щодо переліку обов'язкових і вибірових курсів, інтердисциплінарних предметів, методів викладання. У цих документах відображені зміни, що стосуються як викладання класичних історичних дисциплін, так і нових курсових напрямів історії. Одним із найголовніших документів при вивченні історії в університетах був Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 032 «Історія та археологія»⁵, метою якого є

¹ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки від 23 лютого 2022 р. № 286-р, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12> (Дата звернення: 15.10.2024 р.)

² Про затвердження Статуту Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 22.11.2002 р. № 1, URL: <https://knu.ua/pdfs/statut/statut-22-11-28.pdf> (Дата звернення: 15.10.2024 р.)

³ Про затвердження Статуту Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 06.06.2022 р. №529, URL: https://karazin.ua/storage/documents/319_tXkirH60Tt59Q9jsLMUe0cOfb.pdf (Дата звернення: 15.10.2024 р.)

⁴ Про затвердження Статуту Львівського національного університету імені Івана Франка від 04.10.2023, №1201, URL: <https://profkom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Statut-LNU-na-sayt.pdf> (Дата звернення: 15.10.2024 р.)

⁵ Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань: 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 «Історія та археологія» від 29.04.2020 р. № 575, URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/06/07/032-Istoriya.ta.arkheol-bak.07.02.22.pdf> (Дата звернення: 15.10.2024 р.)

надання фундаментальної та спеціалізованої підготовки для професійної практичної діяльності. У результаті такої підготовки фахівець за спеціальністю “Історія та археологія” здобуває можливість поєднувати освітню, наукову та практичну складові, впевнено користуватися сучасними методами і засобами професійної діяльності, самостійно та компетентно розв’язувати широкий спектр завдань відповідно до своїх посадових обов’язків, продовжувати освіту впродовж життя та систематично поглиблювати знання у вибраній сфері. Він також набуває навичок застосування принципів наукової організації праці в практичній діяльності. Це, своєю чергою, підвищує конкурентоспроможність випускників кафедри на ринку праці, зокрема при працевлаштуванні в освітніх установах, музеях, архівах, органах влади та управління.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплексний підхід, що поєднує принципи історизму, системності, об’єктивності та компаративістики, реалізований на засадах якісної дослідницької парадигми з використанням міждисциплінарного інструментарію історії. У роботі застосовуються як загальнонаукові методи аналізу та синтезу для вивчення окремих компонентів реформування та узагальнення даних, індукції та дедукції для формування висновків на основі фактів та перевірки гіпотез, так і ключові спеціально-історичні методи. Серед них центральне місце посідає історико-порівняльний метод для системного зіставлення процесів адаптації навчальних програм, наукових шкіл та інституційних практик у Київському, Львівському та Харківському національних університетах; історико-хронологічний (проблемно-хронологічний) метод для відтворення послідовності змін та виділення ключових етапів реформ (від здобуття незалежності через Болонський процес до реакції на виклики після 2014 та 2022 років); історико-системний метод для розгляду університетської історичної освіти як цілісності у взаємодії із зовнішнім середовищем (державна політика, суспільні запити, міжнародні стандарти, безпекова ситуація). Збір емпіричного матеріалу здійснюється

переважно шляхом аналізу широкого комплексу документів (нормативно-правових актів, освітньо-програмної документації університетів різних років, внутрішніх звітів та статутів, наукових публікацій), доповненого контент-аналізом навчальних програм для виявлення змістовних змін. Таке поєднання методів спрямоване на забезпечення всебічного та об'єктивного аналізу процесу адаптації вищої історичної освіти в досліджуваних університетах до викликів сучасності.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі розвитку історичної освіти в Україні від часу незалежності на прикладі ключових університетів, які відіграють важливу роль у підготовці істориків. У цьому дослідженні вперше систематизовано інформацію про специфіку навчальних програм, методів викладання та оцінювання, вплив міжнародних стандартів та інтеграційних процесів на освітню сферу. Робота також аналізує вплив суспільно-політичних процесів на формування історичної освіти, що дозволяє визначити регіональні особливості та тенденції розвитку історичної науки в університетах Харкова, Києва та Львова. Дослідження надає новий погляд на роль цих навчальних закладів у формуванні національної історичної свідомості, а також на проблеми та виклики, з якими стикається вища історична освіта в Україні в контексті сучасних освітніх реформ.

Структура роботи складається з вступу, двох розділів, висновків, переліку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ І. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Основним вектором з 1991 року стала розбудова національної системи вищої освіти України та внесення змін до чинного законодавства для забезпечення національних інтересів. Починаючи з цього ж року, було прийнято Закон України “Про освіту”¹, метою якого у вищій освіті стало визначення двох рівнів – “бакалавр” та “магістр”, а також було надано класифікацію нових рівнів: “бакалавр”, “спеціаліст”, “магістр”.

Прийняття цих норм створило низку проблем, особливо у підготовці кваліфікованих спеціалістів. Розглядаючи цю проблему, варто зазначити, що на українському ринку праці диплом рівня “бакалавр” сприймався як незакінчена вища освіта. Постали питання щодо мобільності студентів у сфері навчання. Неузгодженість регіональних потреб і випуску студентів за різними спеціальностями призвела до значного збільшення частки безробітних після закінчення закладів вищої освіти (ЗВО) в Україні. Магістри десятиліттями не могли знайти повноцінного місця на українському ринку праці. Це пояснюється тим, що рівень кваліфікації сприймався на основі стереотипних уявлень, способів мислення та ментальності².

У 1992 році під керівництвом заступника міністра В. П. Гондюла у місті Ворзелі відбувся двотижневий семінар з питань діяльності українських вищих та середніх навчальних закладів. Він сприяв розробці нормативно-правових актів, таких як: “Положення про багаторівневі освітні системи”, “Положення про присвоєння ступенів”³, “Вчені звання”, нормативні акти щодо діяльності навчальних закладів, авторизації та сертифікації освітньої діяльності, типів навчальних закладів на основі рівня акредитації (перший, другий, третій,

¹ Закон Української РСР “Про освіту” // Відомості Верховної Ради. 1991. № 34. Ст. 451, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.)

² Освітнологія: витоки наукового напрямку: Монографія / За ред. В.О. Огнев’юка; Авт. кол.: В.О. Огнев’юк, С.О. Сисоєва, Л.Л. Хоружа, І.В. Соколова, О.М. Кузьменко, О.О. Мороз. Київ: ВП “Едельвейс”, 2012. С. 128.

³ Постанова “Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань України” від 20 травня 1992 р. № 257, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-92-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.)

четвертий рівень). Також були розроблені освітні стандарти, “Положення про багатоступеневу систему освіти”, “Перелік напрямів і спеціальностей спеціальної освіти”, “Положення про організацію навчального процесу у ЗВО”, “Положення про навчальні заклади”, “Положення Загальних правил прийому”¹.

У 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено та прийнято Лісабонську конвенцію² про визнання кваліфікацій у європейській системі вищої освіти. Лісабонську угоду підписали 43 країни, серед яких є і Україна. Основною задачею Лісабонської угоди було надання молодим спеціалістам з європейських країн можливості отримати рівні умови на європейському ринку праці. Наступним кроком у Болонському процесі стало прийняття Болонської декларації 1998 року³. Ідея цих документів полягала у визначенні таких єдиних стандартів, як двоступенева структура вищої освіти, кредитна система (ECTS), визнання ступеня бакалавра базовою вищою освітою⁴.

Однією з умов, встановлених на правовому рівні в Україні, також була важливість іноземних мов. Ця політика була визначена Верховною Радою України 2 липня 1998 р. як основний напрям зовнішньої політики. Важливість іноземних мов також закріплена в Угоді про партнерство та співробітництво, підписаній між Європейським Співтовариством та Україною 14 червня 1994 року⁵, а також у Зверненні Верховної Ради України до Європейського Парламенту та парламентів держав-членів Європейського Союзу 20 червня

¹ Костробій П., Рашкевич Ю. Вища освіта в Україні : порядок денний для реформ. Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні. 2017, URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/KAS-PP-28-Higher Education-in-Ukraine.pdf> (Дата звернення: 15.11.2024 р.)

² Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні Лісабон, 11 квітня 1997 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (Дата звернення: 15.11.2024 р.)

³ Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В., Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. Київ, ДП “НВЦ “Пріоритети”, 2014. С.89.

⁴ Філософія Відродження на Україні : монографія / авт. кол.: М.В Кашуба, І.В. Паславський, І.С. Захара та ін.; Академія наук УРСР, Інститут сусп. наук. Київ : Наукова думка, 1990. С.3.

⁵ Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, ратифіковано Законом №237/94-ВР від 10.11.1994 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (Дата звернення: 15.11.2024 р.)

2002 р.¹

До основних векторів розвитку Болонського процесу в Україні слід віднести:

1. Активну співпрацю в освітньому середовищі європейського простору.
2. Усунення перешкод для широкого доступу до якісної вищої освіти.
3. Підвищення мобільності студентів і викладачів у вищих навчальних закладах.
4. Створення основи для кар'єрного зростання молодих спеціалістів².

На основі Болонської декларації та доповнень, внесених Лісабонською конвенцією, визначено наступні цілі³:

1. Розбудова Європейського простору вищої освіти.
2. Посилення міжнародної конкурентоспроможності систем вищої освіти.
3. Забезпечення сумісності та порівнянності систем вищої освіти.
4. Посилення ролі університетів у збереженні культурних цінностей.
5. Конкуренція за студентів, вплив, фінансування та престиж.
6. Затвердження загальновизнаної та еквівалентної системи ступенів.
7. Впровадження системи, заснованої на двох освітніх циклах: додипломному та післядипломному⁴.

Основні аспекти вищої освіти в Україні регламентовані Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. “Про програму інтеграції України до Європейського Союзу”⁵, численними розпорядженнями Кабінету Міністрів України та рішеннями Міністерства освіти і науки України. Болонський

¹ Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua> (Дата звернення: 15.11.2024 р.)

² Льченко А.М. Вища освіта і Болонський процес: Навчально-методичний посібник / Автори-укладачі: Льченко А.М., Шейко С.В. Полтава: РВВ ПДАА, 2014. С.190.

³ Piris, Jean-Claude. The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis (2010), URL: https://www.researchgate.net/publication/290080338_The_Lisbon_Treaty_A_Legal_and_Political_Analysis (Дата звернення: 15.12.2024 р.)

⁴ Закревська А. Болонський процес як передумова інтеграції вищої освіти в Україні до Європейського освітньо-наукового простору : Збірник наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність». 2016. Вип.1 (16) С. 251–259.

⁵ “Про програму інтеграції України до Європейського Союзу” від 14 вересня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text> (Дата звернення: 15.12.2024 р.)

процес в Україні став важливим історичним моментом для подальшого розвитку вищої освіти. Варто зазначити, що вища освіта в Україні базується на рівноправній співпраці та взаємній реструктуризації європейської системи освіти, але система Болонського стандарту в Україні наразі вимагає адаптації до українського ринку праці¹.

Заключним етапом наукового дослідження є історичний аналіз дуального навчання. Вектор дуального навчання наближає відповідність усіх елементів системи освіти ринку праці. Термін “дуальне навчання” вперше з’явився у 2013 році співпраці з представництвом Фонду Фрідріха Еберта (FFE) в Україні².

Ініціював партнерство з ГО “Асоціація маркетингу України” для реалізації проекту “Впровадження елементів дуальної системи навчання у ВНЗ України з метою підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці”³. Метою цього проекту була популяризація дуального навчання в Україні. Зокрема, реалізовано 12 пілотних проектів із впровадження програм дуального навчання в університетах, розроблено дорожню карту дуального навчання в Україні та концепцію підвищення кваліфікації в дуальному форматі. Зауважимо, що концепція дуальної освіти в Україні вперше була закріплена на законодавчому рівні в Законі України “Про освіту” від 5 вересня 2017 року⁴. У законі зазначено, що дуальна форма здобуття освіти означає поєднання навчання осіб у навчальних закладах та навчання на робочому місці в компаніях, установах та організаціях для отримання певної кваліфікації. Важливість ролі університетів у дуальному навчанні неможливо переоцінити.

¹ Вавренюк С. А. Проблеми Болонського процесу для системи вищої школи України. Інвестиції : практика та досвід. 2018. № 18. С. 59-61.

² Троян Ірина. Вчитися та заробляти: що таке дуальна освіта та як вона працює за кордоном і в Україні, 01.08.2023 р., URL: <https://nus.org.ua/2023/08/01/vchytysya-ta-zaroblyaty-shho-take-dualna-osvita-ta-yak-vona-pratsyuye-za-kordonom-i-v-ukrayini/> (Дата звернення: 20.12.2024 р.)

³ Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час: практичний посібник / Кравець С. Г., Мордоус І. О., Попова В. В., Радкевич В. О., Рябова З. В., Царьова Є.С., Чепуренко Я. О.; за голов. ред. В. О. Радкевич. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, 2023. С.88.

⁴ Закон Української РСР “Про освіту” // Відомості Верховної Ради від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.)

Університети мають першими впроваджувати інноваційні методи в дуальному навчанні та мати право самостійно обирати спеціалізації, освітні програми та курси для проведення в дуальному форматі.

Визначення прав та обов'язків має базуватися на підписаних договорах¹. Згідно з науковими висновками щодо дуального навчання, це є оптимальним варіантом навчання за принципом поєднання теоретичного навчання в навчальних закладах з безперервною практикою на підприємствах². Проте запровадження дуальної системи навчання вимагає від університетів орієнтації на інноваційні профільні технології.

¹ Давліканова О.Б. Актуальність впровадження дуальної форми здобуття освіти у ВНЗ України : Роль навчального закладу. URL: https://www.researchgate.net/publication/360936105_AKTUALNIST_VPROVADZENNA_DUALNOI_OSVITI_U_V_NZ (Дата звернення: 20.11.2024 р.)

² Міщинська І. В. Особливості розвитку університетської освіти в Україні. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 9 (4). С. 41–47.

1.1. Аналіз сучасного стану системи вищої освіти в Україні

Для того, щоб повною мірою виявити і продемонструвати специфіку сучасної вищої освіти, необхідно відразу відзначити досить важливі зміни, які відбулися на законодавчому рівні, зокрема спрямовані на посилення університетської автономії та підвищення якості освіти. В умовах загострення проблем, які становлять глобальну загрозу для сталого розвитку, перед освітою і наукою постає завдання підготовки фахівців, здатних вирішувати ці проблеми.

Наука зараз виконує свою місію підтримки балансу між природою і людиною. Основна місія освіти тепер полягає не тільки в передачі знань, а й у розкритті творчого потенціалу кожної особистості. Для досягнення цієї місії необхідна координація зусиль науковців з різних дисциплін та активне залучення громадського сектору. Економічний, політичний та соціальний розвиток України залежить від ефективного поєднання креативності, творчості та професіоналізму кожного громадянина. Загальновідомо, що економіка залежить від освітніх можливостей, оскільки освіта формує певний рівень знань, умінь та навичок. Іншими словами, без розвитку освіти немає розвитку національної економіки, і це треба чітко розуміти. Саме тому країни, які інвестували свої ресурси в якісну освіту, що готує професіоналів та забезпечує цілісний розвиток людини, змогли досягти економічного успіху. Освіта завжди була фактором розвитку та прогресу культур та економік, розкриття людського потенціалу.

Сьогодні вектор розвитку освіти визначається нормативно-правовими актами, такими як Державна програма “Освіта”, Закон України “Про вищу освіту”¹ та Указ Президента України “Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні”². Державна політика України спрямована на розвиток

¹ Закон України “Про освіту” зі змінами 2023 рік №2145-VIII від 05.09.2017, редакція від 21.11.202, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.).

² Закон України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні» від №698/2013 (698/2013) від 20.12.2013 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.).

освіти та виведення її на рівень розвинених країн. Це передбачає модернізацію змісту та програм, а також розробку нових, більш ефективних методів навчання. “Розвиток системи освіти, її докорінне реформування, – зазначається в Державній національній програмі “Освіта” (Україна XXI століття)¹, – мають стати основою відтворення інтелектуального і духовного потенціалу народу, науково-технічного і культурного піднесення країни до світового рівня, національного відродження, державотворення в Україні та демократизації суспільства”.

Зміни, що відбувалися в Україні, не могли не торкнутися освіти. У Радянському Союзі всі навчальні заклади були державними, але після його розпаду Україна, як незалежна суверенна держава, що переходила від планової економіки до ринкової, почала створювати умови для заснування приватних університетів. Це призвело до розширення спектру освітніх послуг та сприяло створенню конкурентного середовища на ринку освітніх послуг. Сьогодні освіта в Україні потребує реформ у таких сферах: управління системою, прийняття сприятливих нормативно-правових актів для розвитку освіти, розробка програм підтримки стратегічних напрямків освіти (включаючи пільгові кредити, більш гнучку податкову систему) та інтеграцію в міжнародне наукове співтовариство. Варто зазначити, що Україна успадкувала від Радянського Союзу досить непогану систему вищої освіти. Наприклад, кількість вищих навчальних закладів в Україні значно зросла зі 149 до 350 у період з 1991 року до часу написання джерела. З тоді діючих закладів вищої освіти III-IV рівнів 236 перебували у державній та комунальній власності, а 114 – у приватній. Загалом в Україні навчалось 2 635 395 студентів, у тому числі 174 280 студентів на програмах, що фінансувалися державою. На той час в Україні на 10 000 жителів припадало понад 560 студентів. Це відповідало середньоєвропейському показнику і є необхідною умовою для входження України до кола цивілізованих країн. Закон № 1556-

¹ Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.).

VII був підготовлений робочою групою під головуванням Михайла Згуровського¹. Під час розробки Закону було подано понад 4 000 пропозицій від понад 100 організацій та установ, а також численних експертів у галузі освіти, науки, управління та бізнесу.

Основними новаціями Закону України “Про вищу освіту”² є:

1. Створення незалежного колегіального органу – Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.
2. Значне посилення правил боротьби з плагіатом та відповідальності за нього.
3. Створення нового механізму обрання ректорів закладів вищої освіти (участь усього професорсько-викладацького складу та збільшення квоти студентів, які беруть участь у голосуванні, до щонайменше 15%).
4. Обмеження строку повноважень ректорів, деканів та завідувачів кафедр (максимум два терміни).
5. Надання всім закладам вищої освіти права присуджувати наукові ступені (через акредитовані спецради).
6. Надання національним закладам вищої освіти права розміщувати власні надходження від навчальної, наукової, виховної та виробничої діяльності на банківських рахунках.
7. Зменшення кількості навчальних годин на одну ставку викладача з 900 до 600 годин на рік. Зменшення навантаження на студентів та зміна кількості годин на один кредит ECTS з 36 до 30 годин.
8. Запровадження з 2016 року нового механізму електронного вступу до ЗВО та автоматичного розподілу бюджетних місць (“широкий конкурс”).
9. Створення умов для підвищення мобільності студентів та викладачів.

Протягом перехідного періоду, визначеного законом, із системи вищої освіти мав бути ліквідований освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого

¹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. С.324.

² Закон Української РСР “Про освіту” // Відомості Верховної Ради. 1991. №34. Ст. 451, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.).

спеціаліста та запроваджено освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого бакалавра. Закон збільшив автономію університетів та дозволив громадськості контролювати їхню діяльність. Університети мали здійснювати внутрішній, публічний моніторинг якості, результати якого публікувалися б на їхніх веб-сайтах¹.

Необхідність ухвалення цього закону зумовлена особливою ситуацією, в якій опинилася вища освіта в Україні та світі в останні роки. Виникла низка дуже серйозних проблем, які потребували нагального вирішення. Зрозуміло, що освіта в XXI столітті стає ключовим елементом реалізації соціально економічних цілей суспільства. Україна має досвід жорсткого адміністративного контролю над сферою освіти в умовах планової економіки. Однак динаміка глобалізації, економіка знань та формування Європейського освітнього простору вимагали модернізації системи вищої освіти та перегляду меж, форм і методів державного регулювання у цій стратегічно важливій сфері.

Модернізація вищої освіти визначається вимогами сучасної національної освітньої політики України і здійснюється в ринкових умовах. Ринкові відносини поступово проникають в освітню сферу, визначаючи напрями і форми діяльності закладів вищої освіти, орієнтуючи їх на диверсифікацію потреб споживачів та джерел фінансування, посилюючи конкуренцію між закладами на ринку освітніх послуг та між випускниками на ринку праці².

Із входженням національної системи освіти в Болонський процес виникають нові проблеми, пов'язані з гуманізацією освіти, підвищенням її якості та запровадженням незалежної системи оцінювання знань, які потребують подальшого вирішення шляхом удосконалення способів

¹ Дубасенюк О. А. Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи // Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура: матеріали всеукр. конф. Київ: ІОД НАПН України, 2011. С.98.

² Степко М. Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні// Вища школа, 2013, № 7. С.15.

управління навчальним процесом та оптимізації управління інформаційними потоками в освіті¹.

До його впровадження європейські держави спонукали відразу декілька факторів, що й визначило головні риси Болонської системи. По-перше, новоствореному Європейському Союзу бракувало мобільності студентів, котрі через різні національні системи навчання та відсутність універсального мірила знань не могли вільно переміщатися між вишами й робочими місцями ЄС. З цього запиту постала система кредитів. По-друге, зведенню до спільного знаменника заважала також різноманітна кількість і спрямованість ступенів освіти. Тут виник універсальний поділ на бакалаврат і магістратуру. По-третє, європейська освіта почала відставати від американської, що спричинило відтік найкращих студентів і найкращих ідей. Задля модернізації та збільшення ефективності було впроваджено відразу низку заходів, зокрема рейтингову систему оцінювання².

¹ Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення // Вища школа, 2001, № 2/3. С. 25.

² Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Колектив авторів: Бугров В., Гожик А., Жданова К., Зарубінська І., Захарченко В., Калашнікова С., Козієвська О., Линьова І., Луговий В., Оржель О., Рашкевич Ю., Таланова Ж., Шитікова С.; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. С.86.

1.2. Основні проблеми, виклики та ризики

Сучасна система вищої освіти, яка повністю адаптується до вимог часу, є одним із найважливіших факторів зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою сталого розвитку економіки та суспільства в цілому. Для того, щоб українська вища освіта ефективно виконувала ці важливі завдання, її необхідно оновлювати з урахуванням сучасних світових тенденцій розвитку освіти в широкому соціально-економічному контексті. Проблеми вищої освіти України потребують подолання багатьох викликів, найактуальнішими з яких є:

1. Невідповідність структури професійної підготовки кадрів реальним потребам економіки.
2. Зниження якості освіти, корупція в системі вищої освіти.
3. Відірваність навчання від наукових досліджень тощо.

Експерти також відзначають, що з середини 1990-х років українська система вищої освіти значно розширилася, що означає збільшення кількості закладів вищої освіти та стрімке зростання загальної кількості студентів і випускників.

Швидке розширення системи вищої освіти прямо чи опосередковано пов'язане з руйнацією системи професійно-технічної освіти, дефіцитом кадрів, нездатністю багатьох випускників знайти роботу за фахом, інфляцією дипломів, перевантаженням викладачів, недофінансуванням університетів та корупцією. Немає сумніву, що аргументи щодо негативних наслідків швидкого розширення систем вищої освіти принаймні частково слушні. У результаті приблизно 85% випускників українських середніх шкіл вступали до університетів одразу після закінчення школи. Водночас відчувалася нестача фахівців робітничих професій, особливо в металургії, машинобудуванні, хімічній промисловості та будівництві. За світовими мірками, рівень вступу українських випускників середніх шкіл був справді високий. Для порівняння:

у 2012 році близько 66% випускників середньої школи вступили до коледжів США¹.

Водночас, за іншим важливим показником розвитку вищої освіти, тобто часткою населення з вищою освітою, Україна не входила до світових лідерів. Згідно з дослідженням OECD 2013 року, десятка країн з найвищою часткою осіб з вищою освітою включала Канаду (51%), Ізраїль (46%), Японію (45%), США (42%), Нову Зеландію (41%), Південну Корею (40%), Великобританію (38%), Фінляндію (38%), Австралію (38%) та Ірландію (37%). Враховуючи частки населення України з повною вищою освітою (22,7%) і неповною або базовою вищою освітою (20,5%), можна припустити, що реальний показник дорівнював близько 35%².

За міжнародним показником участі у вищій освіті (Gross Enrolment Ratio), Україна посідала одне з провідних місць серед країн Центральної та Східної Європи (73%). Водночас наша країна відставала від таких країн, як Фінляндія (93%), США (82%), Швеція (79%), Норвегія (78%), які також мали вищий загальний рівень соціально-економічного розвитку. Тому лише окремі параметри української системи вищої освіти можна вважати завищеними (кількість випускників шкіл, які вступають до ЗВО, кількість акредитованих закладів), тоді як загалом кількісні показники української вищої освіти були сумірними з показниками сусідніх країн.

Щодо якості вищої освіти та глобалізаційних процесів існує багато різних і часто суперечливих оцінок. Ці дані часто використовуються в політичній боротьбі. Наприклад, останніми роками з'являлися рейтинги, що порівнювали якість вищої освіти в Україні з іншими країнами. Хоча методології оцінювання різняться, викликає подив велика різниця в кінцевих результатах. Зрозуміло, що дійсно об'єктивним прямим критерієм якості

¹ Варналій З.С. Роль економіки знань у розвитку національної інноваційної системи, Дніпро, 2015, С.60- 65.

² The Most Educated Countries in the World. Edu-Active.com, 21.09.2013. URL: <http://www.edu-active.com/news/2013/sep/21/most-educated-countries-wg2orld.html> (Дата звернення: 10.10.2025 р.).

вищої освіти в країні є кількість студентів з інших країн, які навчаються в її закладах вищої освіти.

Однак у глобальному масштабі студентська академічна мобільність залишається скоріше винятком, ніж правилом, незважаючи на високі темпи зростання: у 2010 році лише 4,1 мільйона (менше 3%) зі 150 мільйонів студентів у світі навчалися за межами своєї країни. При цьому близько половини всіх таких студентів були з Китаю, Індії, Південної Кореї та інших країн Азії¹.

Іншими словами, на відміну від фінансових і товарних ринків, вища освіта зазнала меншого впливу глобалізації. Як і раніше, вища освіта залишається переважно національною та регіональною, тому рейтинги конкурентоспроможності університетів різних країн залишаються досить умовними. Безсумнівно, статус-кво може змінитися, але значні зміни навряд чи відбудуться швидко. З іншого боку, у 2013 році в українських університетах навчалось близько 65 000 іноземних студентів. За кількістю іноземних студентів Україна входила до першої десятки країн світу, і цей показник був дуже близький до показників європейських членів ОЕСР. Наприклад, в Іспанії (з населенням близько 47 мільйонів) у 2011 році навчалось близько 62 500 іноземних студентів. Це не означає, що українська вища освіта не потребує підвищення якості, але очевидно, що в цій сфері неупереджений аналіз міжнародних рейтингів має поєднуватися з постановкою власних цілей і розробкою рішень, виходячи насамперед з реальних потреб українського суспільства.

Однією з найсуттєвіших відмінностей стану системи освіти в Україні є те, що її абсолютне фінансування значно нижче, ніж у розвинених країнах. У відносному вираженні витрати на освіту у відсотках до ВВП України становлять 6-8% ВВП, що є високим показником за світовими стандартами,

¹ Біліченко С.П. Стратегічні напрями модернізації освіти в Україні. / Materiály VIII mezinárodní vědecko praktická konference «Dny vědy – 2012». Díl 31. Pedagogika: Praha. 27.03-05.04.2012 Publishing House «Education and Science» s.r.o, C. 20.

але абсолютний обсяг ВВП України значно нижчий за відповідні показники європейських країн з порівнянною чисельністю населення. При цьому понад 90% державних інвестицій в освіту в Україні витрачалося на заробітну плату, комунальні послуги та інші витрати на утримання. Іншими словами, більшість коштів ішла на підтримку статус-кво, а не на розвиток¹.

Як в Україні, так і в країнах ОЕСР, основна частина бюджету на освіту – це державні інвестиції: у 2011 році 83% усіх витрат на освіту в країнах ОЕСР надходили з бюджетів. У сфері вищої освіти приватні витрати були значно вищими, але все одно меншими за державні, в середньому 31%². Варто зазначити, що приватні інвестиції у вищу освіту в розвинених країнах виходять за рамки прямої плати за навчання. Університети отримують значні надходження від пожертв та приватних компаній на наукові дослідження. Крім того, розвинена система студентського кредитування дозволяє громадянам оплачувати освіту протягом тривалого часу після закінчення навчання. Частка приватного фінансування вищої освіти є вищою в країнах з вищим рівнем її охоплення. При цьому поступове збільшення частки приватного фінансування освіти в розвинених країнах не пов'язане зі зменшенням державного фінансування.

Одна з визначальних тенденцій розвитку світової системи освіти полягає в постійному і стрімкому зростанні освітніх бюджетів: з 2,3 трлн доларів США у 2000 році загальна вартість світового ринку освітніх послуг у 2012 році становила понад 4,4 трлн доларів США³. Експертні прогнози передбачали збереження високих темпів зростання, який до 2017 року мав перевищити 6,3 трлн доларів США 35 . Варто зазначити, що зростання інвестицій в освіту не зазнало прямого впливу світової фінансово-економічної кризи. Частково це

¹ Лавриненко Л.М. Інноваційний розвиток трудового потенціалу в сучасних умовах // Сталий розвиток економіки / Міжнародний науково-виробничий журнал. Хмельницький. № 1, 2014 (23). С. 18-25.

² Біліченко С.П. Впровадження Інновацій в освітній галузі України / Materiały X Międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji «Naukowa myśl informacyjnej powieki – 2014» Volume 16. Pedagogiczne nauki: Przemysł. Nauka i studia С.36.

³ Лавриненко Л.М. Інноваційний розвиток трудового потенціалу в сучасних умовах // Сталий розвиток економіки / Міжнародний науково-виробничий журнал. Хмельницький. № 1, 2014. С. 20.

пояснюється стратегією урядів розвинених країн для стимулювання економіки, а частково – прагненням громадян дати дітям більше шансів на гідну роботу завдяки вищій освіті.

У країнах, де державне фінансування скорочувалося, воно доповнювалося приватними інвестиціями. У розвинених країнах населення загалом готове платити більше за вищу освіту. Експерти також вказують на збільшення кількості дорослих, які отримують додаткову освіту, та швидке впровадження інформаційних технологій у навчальний процес (дистанційні курси, електронні підручники тощо) як на причини високих темпів зростання освітніх систем¹.

Основною причиною збільшення витрат на освіту є соціальне явище, спільне для всіх розвинених країн: масовізація вищої освіти. У багатьох європейських країнах, у тому числі в Україні, вища освіта вже перетворилася з привілею на соціальну норму. Найбільш переконливими причинами зростання масовості вищої освіти є демографічна криза та зменшення кількості робочих місць у виробничому секторі економіки. Оскільки система вищої освіти зацікавлена у збереженні та розширенні своїх масштабів, природно, що вона прагне максимізувати частку випускників шкіл, які вступають до ЗВО, в умовах зменшення абсолютної кількості абітурієнтів. Дещо парадоксально, але деіндустріалізація також призводить до розширення системи вищої освіти, оскільки брак робочих місць посилює конкуренцію на ринку кваліфікацій.

Роботодавці все частіше розглядають сертифікати про вищу освіту як додатковий фільтр. Розширення систем вищої освіти в розвинених країнах зумовлене об'єктивним попитом на неї, який існує в суспільстві. Вища освіта сьогодні розглядається як необхідна умова для отримання кращої роботи та просування по соціальних сходах. В Україні та інших пострадянських країнах,

¹ Дубасенюк О. А. Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи // Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура: матеріали всеукр. конф. Київ: ІОД НАПН України, 2011. С. 135.

де вища освіта в минулому була фактично елітною, інерція суспільної свідомості також сприяла її розширенню. Більше того, можливість отримати вищу освіту є частиною неписаного суспільного договору між владою і населенням як своєрідна компенсація за незадовільні соціально-економічні умови. Тому будь-які заходи, спрямовані на скорочення доступу до вищої освіти, неминуче супроводжуватимуться соціальним невдоволенням. Потрібно не обґрунтовувати необхідність скорочення системи вищої освіти, а шукати механізми підвищення її ефективності¹. Найбільш очевидними негативними наслідками масовізації вищої освіти є знецінення та інфляція кваліфікацій. Чим більше людей мають дипломи, тим більша конкуренція за робочі місця, що їх вимагають. Вимоги до кваліфікації та освіти зростатимуть. Ця ситуація загострюється через давню проблему в Україні - неадекватний зв'язок між структурою підготовки у ЗВО та реальними потребами економіки.

У зв'язку з цим існує очевидна потреба у приведенні державного замовлення на підготовку фахівців у відповідність до реальних потреб національної економіки. Якщо система вищої освіти дійсно децентралізована, університети автономні, корупція знижена, запроваджена незалежна система управління якістю, то раціональна і поступова реструктуризація державного замовлення матиме позитивні наслідки для бюджету і знайде розуміння в суспільстві. Сьогодні значна кількість батьків та абітурієнтів наділяють сучасну вищу освіту цінностями попередньої епохи, що сприяє подальшому розвитку масової вищої освіти та підвищує очікування від її результатів. Популяризація перетворює вищу освіту, в середньому, із заслуги на критерій відбору. Громадська думка дедалі більше визнає потребу в “професіоналізмі”, формально підтвердженому дипломом. Вища освіта та наукові ступені стають атрибутами соціального статусу. Нереформована вітчизняна економіка також нівелює цінність вищої освіти, не маючи необхідної кількості робочих місць, які дійсно вимагають високої кваліфікації, що додатково стимулює попит на

¹ Степко М. Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні// Вища школа, 2013, № 7. С. 13.

абстрактні “універсальні” освітні професії (менеджери, економісти, журналісти). Відсутність чітких критеріїв практичної перевірки таких кваліфікацій створює умови для погіршення якості освіти. Процес інфляції освіти стимулюється сучасними комп’ютерними технологіями, які відкривають можливості для розвитку дистанційної освіти, що не завжди є якісною. Справді якісна, професійна вища освіта все одно вимагає тривалої особистої взаємодії між викладачем і студентом.

Інфляція у вищій освіті в багатьох країнах також стимулюється політичною риторикою. Ідея “інформаційного суспільства” або “суспільства знань” іноді використовується для обґрунтування відмови від традиційного виробництва на користь нової “економіки знань”, що насправді може призводити до занепаду матеріальної бази держави.

Незважаючи на негативні наслідки, підвищення рівня вищої освіти має також позитивний потенціал. До основних складових цього потенціалу можна віднести підвищення якості людського капіталу, кращу орієнтацію молоді на міжнародних ринках праці, товарів і послуг та динамічне запозичення передового досвіду. Мабуть, найбільшим позитивним аспектом є створення цілої нової освітньої індустрії з великою кількістю робочих місць, що особливо важливо в контексті демографічної кризи. Для реалізації цього потенціалу необхідно активно сприяти розвитку системи освіти впродовж життя. Важливим потенційним соціально-політичним наслідком масовізації вищої освіти є підвищення соціальних очікувань молоді, її готовність прагнути до вищої якості життя та брати активну участь у політичному житті держави. Дослідження показує, що існує кілька ключових викликів: децентралізація системи вищої освіти, суттєва автономія закладів вищої освіти (включаючи господарську діяльність), запровадження ефективної системи оцінювання якості освіти на основі незалежних органів та розвиток приватного сектору у вищій освіті, а також поступова реструктуризація та оптимізація державного замовлення.

Отже, варто зазначити, що розвиток вищої освіти в Україні з 1991 року по сьогоднішній час пройшов складний шлях у намаганні відповідати освітнім стандартам європейських країн. Вища освіта постійно перебуває в процесі модернізації через швидкі темпи інтелектуальних, технологічних і технічних змін. Тому виклики, які стоять перед вищою освітою, вимагають особливого підходу. Перш за все, українська вища освіта має зберегти свою ідентичність і водночас стати джерелом інноваційних ідей та їх втілення.

РОЗДІЛ II. ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ З 1991 РОКУ І ДО СЬОГОДНІ

До 1990-х років в Україні не було власної національної концепції історичної освіти. Головною історичною дисципліною у всіх вищих учбових закладах Української РСР, як і в усьому Радянському Союзі, незалежно від їхнього профілю або розташування, була історія Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС). На її викладання у гуманітарних вишах виділялося 170, а в інших – 120 годин аудиторної роботи (лекцій та семінарів). Навчальні програми затверджувалися централізовано в Москві Головним управлінням викладання суспільних наук при Міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, а потім – відповідним управлінням Держкомітету СРСР з народної освіти. Право видавати підручники з цієї дисципліни мали лише деякі, спеціально уповноважені видавництва, які знаходилися в Москві¹.

У 1989 р. курс історії КПРС був знятий із навчальних планів вищих навчальних закладів, і 22 серпня наказом Держкомосвіти СРСР № 685 замість нього у вишах була запроваджена нова обов'язкова історична дисципліна – “Соціально-політична історія XX століття”. Цим наказом Державний комітет зберіг за собою затвердження типових програм із цього предмета. Але одночасно провідним вищим навчальним закладам було повернуто право видання підручників та іншої навчально-методичної літератури з соціально-гуманітарних дисциплін, а також вперше надано право вносити до навчальних програм деякі зміни, пов'язані з місцевими умовами². Запровадження нового вузівського історичного курсу свідчило про початок змін у історичній освіті, але при цьому у викладанні збереглися принципові недоліки, характерні для попереднього часу — це ідеологізація навчального процесу та нав'язування готових соціалістичних штампів, нехтування національними особливостями.

¹ Навчальна література з історії кінця 80-90-их рр. XX ст.: історіографічний аналіз. Суми: ВВП "Мрія-1" ТОВ, 2011. С 69.

² Концепція історичної освіти у вищих навчальних закладах: Проект / Уклад. Я. С. Калакура, В. О. Коденко, Б. І. Корольов. Київ, 1994. С. 3.

Тому в ЗМІ продовжувала лунати критика на адресу органів освіти, особливо від викладачів соціально-гуманітарних дисциплін, яких не задовольняла половинчастість змін, запроваджених у викладанні історії. Враховуючи це, Державний комітет СРСР з народної освіти у своїй постанові № 5/5 від 20 жовтня 1990 р. “Про підготовку студентів вищих навчальних закладів з гуманітарних та соціально-політичних наук” сформулював нову схему викладання цих дисциплін у ВНЗ. Зокрема, вишам було надано більше прав у визначенні змісту навчання. Вперше в офіційному документі було встановлено, що виші “самостійно розробляють і затверджують програми соціально-гуманітарної освіти з урахуванням профілю підготовки спеціалістів, регіональних і національних особливостей, наукового потенціалу кафедри”¹. Згідно з резолюцією, “Політична історія XX століття” мала стати обов’язковою історичною дисципліною, яка мала б бути створена з різноманітних навчальних курсів. Ця резолюція сприяла розвитку проектів, спрямованих на покращення змісту історичної освіти. Наприклад, викладачі Інституту підвищення кваліфікації вчителів суспільних наук при Київському університеті імені Тараса Шевченка запропонували впровадити курс з політичної історії країни у XX столітті.

Навчальну програму цього курсу було розповсюджено серед усіх українських університетів. Водночас в українських університетах відбулася жвава дискусія щодо впровадження нової ідеї соціально-політичної та гуманітарної підготовки студентів. Крім того, місцеві кафедри політичної історії вийшли за рамки рекомендацій керівних органів, запровадивши курс з історії України з власної ініціативи, враховуючи бажання покращити національну освіту студентів та настрої студентів. Викладачі та студенти вищих навчальних закладів Львівської області першими проявили таку ініціативу; протягом 1990-1991 навчального року цей курс вже пропонувався в більшості університетів регіону.

¹ Концепція історичної освіти у вищих навчальних закладах: Проект / Уклад. Я. С. Калакура, В. О. Коденко, Б. І. Корольов. Київ, 1994. С. 4.

Що стосується поточної ситуації, Міністерство державної освіти України розробило нову концепцію освіти з гуманітарних та соціополітичних освіти у вищих та середніх навчальних закладах Республіки, відповідно до наказу міністра 14 червня 1991 року та впровадив її з 1991 по 1992 навчальний рік¹. У концепції зазначалося, що “...постала необхідність вироблення єдиної Республіканської концепції викладання гуманітарних та соціально-політичних наук”². Головне завдання концепції — це перехід на нову структуру викладання предметів соціально-гуманітарного циклу. Для її реалізації було визначено обов’язкові базові дисципліни історичного, філософського, економічного, соціально-політичного, культурологічного циклу, що мали вивчатися у вишах України.

Повний перелік курсів складав:

1. Історичний напрям: 1) Всесвітня історія; 2) Політична історія СРСР; 3) Історія міжнародних відносин; 4) Політична історія XX ст.; 5) Історія суспільних рухів та політичних партій в СРСР; 6) Історія України; 7) Історія сучасних цивілізацій; 8) Історія політичних партій в Україні.

2. Філософський напрям: 1) Вступ до філософії; 2) Історія філософії; 3) Соціальна філософія; 4) Основи сучасної та вітчизняної філософії; 5) Основні напрямки світової філософії XX ст.; 6) Діалектика та теорія пізнання; 7) Філософія та методологія науки і техніки.

3. Економічний напрям: 1) Основи економічних теорій; 2) Політекономія; 3) Економічна теорія і проблеми господарської практики; 4) Історія економічних вчень; 5) Економічні системи суспільства.

4. Соціально-політичний напрям: 1) Політологія; 2) Основи соціології; 3) Інформатика; 4) Історія соціально-політичних вчень; 5) Теорія світового політичного процесу; 6) Сучасна теорія соціалізму; 7) Політика та ідеологія.

¹ Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. арк. 20-22.

² Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. арк. 24.

5. Культурологічний напрям: 1) Історія і теорія світової і вітчизняної культури; 2) Історія культури народів СРСР; 3) Мистецтвознавство; 4) Історія образотворчого мистецтва; 5) Історія світової і вітчизняної літератури.

6. Інші гуманітарні науки: 1) Історія релігії та атеїзму; 2) Право і правознавство; 3) Історія і теорія держави і права¹.

Паралельно з впровадженням нових дисциплін у навчальний процес відбувалися зміни в методично-організаційному забезпеченні навчання. Планувалося розробити спеціальні навчальні програми, організувати підготовку та видання нових підручників, лекційних курсів, довідників, хрестоматій та іншої літератури на рівні вищих навчальних закладів і республіки. Деякі провідні університети створили власні концепції викладання соціально-гуманітарних дисциплін. Наприклад, у концепції Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка особливу увагу приділяли історії України. Вже у 1991 році в багатьох вищих навчальних закладах України викладався курс історії України, хоча його офіційний статус ще не був затверджений керівними органами освіти.

Ситуація з викладанням історії України зазнала суттєвих змін лише після проголошення незалежності країни 24 серпня 1991 року. Першими на цю подію відреагували в Міністерстві народної освіти України, яке вже 2 вересня 1991 року надіслало ректорам педагогічних інститутів лист. У ньому зазначалося, що у зв'язку з ухваленням Верховною Радою Української РСР Акта про проголошення незалежності та Закону “Про освіту”, необхідно забезпечити поглиблене вивчення історії республіки. Міністерство також запропонувало Вченим радам педагогічних інститутів розглянути можливість перепрофілювання кафедр історії СРСР на кафедри історії України та збільшити кількість годин на вивчення курсу історії України для студентів історичних спеціальностей². Тепер студенти-історики повинні були вивчати

¹ Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. 118 арк. 30-35.

² Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. арк.48.

курс історії України протягом I-IV семестрів, а обсяг навчального часу на цей курс зріс з 130 до 370-380 годин¹.

У навчальному році 1991-1992 в усіх вищих навчальних закладах було введено курс історії України. До 1993 року цей курс іноді викладався паралельно з курсом політичної історії. У грудні 1991 року навчально-методичний кабінет з вищої освіти Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти надіслав вишам проект концепції гуманізації та гуманітаризації вищої освіти, який передбачав включення курсу “Історія України” обсягом 120 годин до навчальних планів бакалаврської підготовки. Однак, оскільки цей документ не мав обов’язкового характеру до 1993 року, кількість годин на курс історії України залишалася невизначеною. Лише 19 травня 1993 року заступник міністра В. Гондюл у листі до ректорів вищих навчальних закладів встановив мінімальну кількість годин для курсу історії України на рівні 120 годин².

Суттєвим недоліком у викладанні історії України була відсутність у перші роки науково обґрунтованих програм курсу. Єдиною програмою з курсу української історії, яка була розроблена в 80-ті роки, була «Програма курсу з історії Української РСР для історичних факультетів педагогічних інститутів», затверджена ще у 1982 році³. Вона складалася з трьох частин:

- 1) Первіснообщинний лад — період феодалізму;
- 2) Період капіталізму — 1861-1917 рр.;
- 3) Радянське суспільство.

На вивчення курсу, який читався лише на історичних факультетах педагогічних інститутів та університетів, відводилося 130 годин, причому на вивчення перших двох частин курсу виділялося 64 години, а на вивчення

¹ Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. 118 арк. 48.

² Зякун А. І. Викладання національної історії у вищих навчальних закладах України: формування нового змісту// Сумська старовина, 12.06.2019 р., URL: <https://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/5-%D0%97%D1%8F%D0%BA%D1%83%D0%BD.pdf> (Дата звернення: 10.03.2025 р.).

³ Програма курсу історії Української РСР для історичних факультетів педагогічних інститутів. Київ. Вища школа, 1982. С.5.

третьої частини — 66 годин. Таким чином, на вивчення історії 70 років радянського суспільства відводилося більше годин, ніж на всю попередню багатостолітню історію українського народу. Але справа не лише у кількості годин. За змістом програма не відповідала новим науковим поглядам про історію України, бо була побудована за формаційною ознакою. У перебільшеному вигляді представлялися зв'язки України з Росією на різних етапах історії. Наприклад, польсько-литовську добу в історії українського народу рекомендувалося висвітлювати у тісному зв'язку з утворенням централізованої Московської держави як “центру притягання і опори для українців та білорусів”. Суспільно-політичне життя Наддніпрянської України XIX ст. зводилося до проявів загальноросійських явищ (декабристи, революційна демократія, народництво, поширення марксизму тощо). Акцент по всій програмі був зроблений на викриття “антинаукових буржуазно-націоналістичних концепцій”. Всупереч фактам, Центральна Рада, Директорія та інші українські установи характеризувалися як буржуазно-націоналістичні, а їхня політика — як антинародна, контрреволюційна.

Історія України радянських часів зводилася до “боротьби” за виконання п'ятирічних планів, рішень чергових партійних з'їздів, постанов ЦК партії. Вивчення історії Другої світової війни не передбачало об'єктивного висвітлення розгортання в Україні руху опору. Оцінка ОУН-УПА містилася в одному реченні: “Боротьба проти буржуазно-націоналістичних банд”. Ця програма, яка діяла до кінця 80-х років, аж ніяк не сприяла об'єктивному вивченню студентами історії українського народу.

Запровадження у вищих навчальних закладах у 1990-1991 рр. курсу історії України не супроводжувалося будь-якими міністерськими рекомендаціями щодо програмних настанов, тому історичні кафедри приступили до самостійного складання навчальних програм курсу, враховуючи досягнення історичної науки, головним чином зарубіжної української діаспори. У 1993-1994 рр. науково-методична комісія з історії Міністерства освіти України (голова Б. Корольов) за дорученням Міністерства

провела аналіз наявних програм з історії України. З'ясувалося, що не всі з них відповідали сучасним науковим вимогам, деякі з авторів не відмовились від спроб дотримуватися марксистсько-ленінських принципів та теоретичних уявлень.

У програмах по-різному оцінювався історичний фактаж, як-то: походження українського народу, роль і значення Переяславської ради 1654 р., радянський етап в історії України, роль ОУН-УПА в роки Другої світової війни та інше. Комісія дійшла висновку про необхідність розробки типової програми курсу історії України як своєрідного орієнтира для кафедр історії України вищих навчальних закладів. Одна з перших таких програм була розроблена для історичних факультетів педагогічних інститутів викладачами кафедри історії України Сумського державного педагогічного інституту ім. А. С. Макаренка. У 1993 р. республіканський навчально-методичний кабінет загальної, середньої і педагогічної освіти Міністерства народної освіти затвердив її і направив до педагогічних інститутів як основну¹.

Програма рекомендувала вивчення історії України протягом перших шести семестрів навчання в такій послідовності:

1. 1 курс — історія України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.;
2. 2 курс — з XIX ст. до 1917 р.;
3. 3 курс — з 1917 р. до сьогодення.

Автори відкинули традиційний для радянської науки формаційний принцип періодизації історії України. Розробляючи нові підходи до осмислення історичних процесів, вони скористалися напрацюваннями української історіографії XIX - початку XX століття, а також дослідженнями вчених української діаспори. Програма акцентувала увагу викладачів на ключових аспектах української історії, які в радянський період або замовчувалися, або перекручувалися. Зокрема, йшлося про питання походження українського народу, розвиток української державності та

¹ Історія України: Програма курсу для викладачів і студентів спеціальності 02.07.00 "Історія". Київ, 1993. С.29.

національного руху. Події XX століття трактувалися з нових позицій. Оцінка визвольних і державотворчих зусиль українців у 1917-1920 роках була переглянута, а також піднімалися трагічні сторінки радянської доби: “розстріляне відродження”, Голодомор 1932-1933 років, національно-визвольний рух на західноукраїнських землях у 1920-1950-х роках, діяльність ОУН-УПА та інші події.

Підхід до висвітлення персоналій в історії України також зазнав суттєвих змін. Автори програми закликали викладачів і студентів історичних факультетів до об’єктивної оцінки визначних особистостей минулого, серед яких гетьмани Іван Виговський, Іван Брюховецький, Петро Дорошенко, Іван Мазепа, а також діячі українського державотворення XX століття – Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Євген Петрушевич та інші. Таким чином, нова програма з історії України, розроблена для історичних факультетів педагогічних інститутів, принесла у навчальний процес принципово нове бачення національної історії. Вона істотно відрізнялася від попередньої програми 1982 року, яка була чинною до впровадження змін.

Процес створення програм для викладання базового курсу з історії України у неспеціалізованих вищих навчальних закладах виявився досить складним. Основними труднощами були кілька чинників. По-перше, до 1993 року так і не була визначена стандартизована кількість навчальних годин для курсу “Історія України” у закладах вищої освіти різних профілів. По-друге, на місцях відчувався брак кваліфікованих викладачів із фаховою підготовкою саме в цій галузі. У більшості освітніх установ до викладання історії України, розробки науково-методичних матеріалів та написання навчальних посібників залучали тих викладачів, які раніше читали курси з історії КПРС або політичної історії XX століття. По-третє, Міністерство освіти України не проявило достатньої оперативності в розробці типової програми курсу “Історія України”, яка могла б стати основою для створення якісних методичних матеріалів кафедрами вищих навчальних закладів.

У 1994 р. за дорученням Міністерства освіти України група істориків (Я. Калакура, Б. Корольов, С. Кульчицький, Г. Швидько) підготувала перший проект короткої типової програми курсу історії України, який був розглянутий та схвалений Науково-методичною комісією з історії Міністерства освіти України, а також Інститутом системних досліджень освіти Міністерства освіти України. На початку 1995 р. він був надрукований і розісланий до вищих навчальних закладів¹. Автори відмовились від формаційного підходу до періодизації української історії. Програма включала розділи:

- 1) Стародавня історія України;
- 2) Україна середньовічна;
- 3) Ранньомодерна історія України;
- 4) Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій;
- 5) Україна в ХХ столітті.

Значну увагу автори приділили розвитку української державності на різних етапах історії, висвітленню історії культури України та українського національно-визвольного руху. Програма завершувалася темою “Розбудова української держави в 1991-1994 рр.”. Пізніше, в 1996 р., ця програма розширеним авторським колективом, який очолив академік В. Смолій, була доопрацьована та розширена з метою подальшого обговорення її на зборах завідувачів кафедр історії України та українознавства².

Розробка і затвердження в 1993 р. програми нормативного курсу історії України для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів, а також складення в 1994-1996 рр. типової програми з базового курсу історії України для інших вищих закладів освіти сприяли виробленню наукових підходів до викладання української історії, уточненню позицій викладачів по дискусійних проблемах в історії. Разом з цим, програми вплинули і на

¹ Історія України: Проект типової програми курсу для вищих навчальних закладів / За ред. Б. І. Корольова та С. В. Кульчицького. Ін-т системних досліджень Міністерства освіти України. Київ, 1995. С.12.

² Історія України: Типова програма для вищих навчальних закладів / За ред. В. А. Смолія. Київ, 1996. С.33.

підручничко-творення в галузі історії України, що розгорнулося швидкими темпами.

Одночасно з розробкою навчальних програм створювалася та удосконалювалася національна концепція історичної освіти в Україні. Необхідність розробки такої концепції зумовлювалася низкою причин: по-перше, відсутністю її в роки радянської влади; по-друге, складністю завдань державотворчого процесу в Україні, який слабо спирався на історичні державницькі традиції в силу недостатнього усвідомлення їх громадянами України; по-третє, потреба в концепції була викликана існуючим у той час розпорошенням зусиль управлінських структур і колективів вищих навчальних закладів щодо розробки навчальних програм, видання навчальної літератури, підготовки педагогічних кадрів і проведення наукових досліджень у галузі історії¹.

Ще на початку 1991 р. за ініціативою викладачів вищих навчальних закладів та Інституту підвищення кваліфікації викладачів вищої школи при Київському університеті ім. Т. Г. Шевченка був розроблений проект концепції гуманітарної та соціально-політичної підготовки студентів у вишах України. Гуманітарна освіта в ньому розглядалася як одна з визначальних ланок професійного і духовного формування особистості спеціаліста в умовах національно-культурного відродження України. Керуючись вказівками Державного комітету УРСР в справах освіти, автори включили до переліку історичних дисциплін на вибір студентів курси всесвітньої історії, політичної історії XX ст., історії суспільних рухів та політичних партій тощо. Одночасно вперше за останні 70 років рекомендувалося включити до навчальних планів вишів курс історії України в обсязі 30-70 годин. Цей проект активно обговорювався в колективах вищих навчальних закладів, на нарадах у Міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти України, але так і не був прийнятий через свою половинчастість.

¹ Концепція історичної освіти у вищих навчальних закладах: Проект / Уклад. Я. С. Калакура, В. О. Коденко, Б. І. Корольов. Київ, 1994. С. 5.

Однак, активна розбудова в Україні національної вищої школи гостро поставила питання про розробку концептуальних засад викладання основних базових дисциплін у системі освіти, забезпечення наступності у викладанні основних дисциплін у загальноосвітній та вищій школі. Тому у 1994 р. комісія під головуванням доктора історичних наук С. Кульчицького за дорученням Міністерства освіти України розробила проект концепції неперервної історичної освіти в Україні, який був опублікований для обговорення на місцях¹. У проекті зазначалося, що “пріоритет у системі історичних дисциплін відводиться історії України. Вона вивчається у контексті світової історії”. В концепції визначалися принципи історичної освіти у вищій школі: гуманістична спрямованість, пріоритет загальнолюдських цінностей, демократизація системи викладання, реалізація в навчальному процесі науковості, історизму, об’єктивності, органічний зв’язок викладання з національною культурою, традиціями, наступність в освіті².

Слід зазначити, що протягом двохтисячних років тема набула ще більшої актуальності та гостроти. До неї залучилися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники, про що свідчать спільно проведені Україною та Радою Європи семінари щодо історичної освіти.

У 2007 році для проведення моніторингу та розробки концепції історичної освіти в Українському інституті національної пам’яті було створено робочу групу, до складу якої увійшли історики-науковці з різних регіонів України. Цією ж групою в 2009 р. було підготовлено “Пропозиції до концепції історичної освіти в Україні”³. У травні 2010 року Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти провів “круглий стіл”, в якому взяли

¹ Концепція безперервної історичної освіти в Україні. Проект // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1995. №8. С.18.

² Концепція безперервної історичної освіти в Україні. Проект // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1995. №8. С.22.

³ Пропозиції до концепції історичної освіти в Україні: Матеріали II круглого столу Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України (Київ, 18 жовтня 2008 року) / Зведення та упорядкування пропозицій Наталя Яковенко. Розшифровка стенограми і систематизація відгуків Людмила Ведмідь. Київ., 2009. 28 с.

участь більш ніж 70 вчених-істориків, авторів підручників із історичних дисциплін, педагогів-практиків, фахівців та експертів, які визначили, якою має бути сучасна історична освіта в Україні. Окресливши перелік питань, що потребують нагальної відповіді та вирішення, учасники дійшли висновку, що потрібна модернізація історичної освіти України. Тому на початку 2011 р. при Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України була створена робоча група, яка почала розробку нової концепції історії України, що базується на вивченні історії з позиції особистості. Як бачимо, якісно нові явища у національній вищій школі України, а саме такі, як відмова від надмірної ідеологізації навчального процесу та від централізованої системи розробки змісту та методики навчання, розширення прав навчальних закладів у визначенні змісту навчання в рамках запровадження Міністерством освіти і науки державних стандартів освіти, значно підвищили вимоги до якості історичної освіти. Реалізація цих вимог часу була одним із основних напрямків діяльності істориків, які працювали у вищих навчальних закладах України в 90-х роках.

2.1. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна є одним із провідних центрів історичної науки в Україні. Його історичний факультет, заснований ще в XIX столітті, зазнав значних змін після 1991 року, адаптуючись до нових наукових і освітніх викликів. У цей період відбулися структурні зміни, активізувалися наукові дослідження, розширився спектр навчальних курсів і були впроваджені інноваційні підходи до викладання історії.

З 1991 року історичний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна¹ продовжував активно розвиватися, зберігаючи традиційні наукові школи та впроваджуючи новітні методи дослідження історії. Важливим аспектом цього розвитку стало поглиблення наукової діяльності та оновлення навчальних програм у межах кафедр, що входять до складу факультету².

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна є одним із провідних центрів історичної науки в Україні. Після 1991 року його історичний факультет розширив і модернізував свою діяльність, поєднуючи класичні підходи до вивчення історії з новітніми методами досліджень. Дві кафедри — кафедра історії стародавнього світу та середніх віків і кафедра історіографії, джерелознавства та археології — стали ключовими осередками наукової роботи у сфері дослідження стародавньої, середньовічної історії, археології та методології історичної науки.

Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків³ є однією з найдавніших структурних одиниць історичного факультету та з 1991 року

¹ Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2015. № 1145. Серія “Історія”. Вип.50. С. 8.

² Куделко С. Історія харківського університету. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46585409.pdf> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

³ Історії стародавнього світу та середніх віків. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. URL: https://old.karazin.ua/ua/departments/history/chair/history_of_the_ancient_world_and_the_middle_ages (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

зберігає свою спеціалізацію на вивченні античної та середньовічної історії. Дослідницькі напрями кафедри включають аналіз соціально-економічних, культурних та релігійних аспектів цивілізацій Давнього Сходу, античної Греції та Риму, середньовічної Європи та Близького Сходу. Викладачі кафедри зосереджують увагу на міжкультурних зв'язках античного світу, історії середньовічного феодалізму, а також дослідженні історичних пам'яток Північного Причорномор'я. Значне місце займає вивчення античної колонізації регіону, зокрема грецьких міст-держав, таких як Херсонес, Ольвія та Пантікапей.

Наукова діяльність кафедри здійснюється у співпраці з провідними університетами та дослідницькими інститутами України та Європи. Викладачі кафедри беруть участь у міжнародних археологічних і історичних конференціях, зокрема в Польщі, Німеччині та Болгарії. Вони досліджують античні міста та середньовічні поселення, їх культурну спадщину, розвиток ремесел, економічних зв'язків і взаємодію з сусідніми народами. Важливим аспектом роботи є популяризація знань серед студентів, які мають можливість поглиблювати свої знання через спецкурси, серед яких "Історія стародавнього Сходу", "Історія античної культури", "Історія культури середньовічної Європи", "Джерелознавство історії античності та середніх віків", "Методика викладання історії стародавнього світу та середніх віків". Значний внесок у розвиток археологічних досліджень факультету зробила кафедра історіографії, джерелознавства та археології, яка з 1991 року активно розширювала свою наукову та навчальну діяльність.

Головними напрямками досліджень стали історіографічні студії, аналіз джерел та археологічні розкопки. Викладачі кафедри здійснюють фундаментальні дослідження проблем історіографії Східної Європи, методології історичних досліджень, історії історичної науки та спеціальних історичних дисциплін. Особливе місце в діяльності кафедри займає польова археологія. Археологічні практики стали невід'ємною складовою навчального процесу для студентів першого курсу, які після завершення другого семестру

беруть участь у розкопках протягом трьох тижнів у літній період. Головними експедиційними напрямками є Більське городище, що є одним із найбільших археологічних комплексів скіфського періоду в Україні; германо-слов'янські поселення, дослідження яких дозволяють реконструювати зв'язки між слов'янськими племенами та германськими народами; середньовічні археологічні пам'ятки України, що включають дослідження фортець, городищ, курганів та залишків давніх поселень.

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології¹ займається також науково-видавничою діяльністю. Одним із найважливіших наукових видань “Харківський історіографічний збірник”, що публікує дослідження з історіографії, джерелознавства та археології. У його статтях висвітлюються новітні підходи до аналізу історичних джерел, результати археологічних досліджень і дискусійні питання історичної науки. Кафедра активно впроваджує сучасні інформаційні технології в навчальний процес. Це дозволяє студентам оволодівати методами цифрової історії, працювати з архівними базами даних, картографічними системами, цифровими колекціями історичних документів та історичних мап. У межах співпраці з кафедрою історії України було створено Навчальну лабораторію історичної інформатики, де студенти мають змогу опановувати новітні методи обробки історичних джерел, зокрема з використанням статистичних та геоінформаційних технологій.

Кафедра історії України є однією з найбільш динамічних структур історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна², що з 1991 року значно розширила свою наукову та освітню діяльність. Основний напрям її досліджень охоплює політичну, соціально-економічну, культурну та воєнну історію України, а також ключові події та

¹ Історіографії, джерелознавства та археології. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: <https://karazin.ua/fakulteti-ta-instituti/istorichnii-fakultet/kafedry-4/istoriografii-dzhereloznavstva-ta-arkheolohii/> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

² Кафедра історії України. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, URL: <https://history.karazin.ua/schools/department-of-ukrainian-history> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

явища, які вплинули на розвиток української державності. Серед головних тем наукових досліджень кафедри особливе місце займають вивчення Голодомору 1932-1933 років, аналіз національно-визвольного руху в Україні, дослідження історії Слобожанщини як важливого регіону в історичному розвитку країни, вивчення феномену українського націоналізму у XX столітті та аналіз ролі України в Другій світовій війні.

Значну увагу кафедра приділяє впровадженню сучасних технологій у навчальний процес. У цьому контексті важливу роль відіграє Навчальна лабораторія історичної інформатики¹, яка стала інноваційним центром для студентів та науковців. Завдяки її роботі студенти мають змогу опановувати методи цифрової історії, працювати з архівними базами даних, використовувати цифрові картографічні платформи, застосовувати статистичні методи аналізу історичних подій та працювати з електронними архівами, що відкриває нові можливості для досліджень.

Кафедра також активно співпрацює з міжнародними науковими установами та університетами. Її викладачі беруть участь у міжнародних проектах і дослідженнях, що проводяться у партнерстві з європейськими та американськими академічними інституціями. Викладачі кафедри регулярно проходять стажування в університетах Польщі, Канади та Німеччини, що дозволяє їм інтегрувати в навчальний процес сучасні методики історичних досліджень і впроваджувати найкращі практики викладання історії. Кафедра історії України не лише зберігає академічні традиції університету, а й активно розвиває нові підходи до вивчення історії, адаптуючись до викликів сучасної науки.

Продовжуючи розвиток історичної науки в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна після 1991 року, важливим напрямом діяльності факультету стало активне проведення наукових конференцій, семінарів та круглих столів. Такі заходи сприяють не лише

¹ Навчальна лабораторія історичної інформатики. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, URL: <https://old.karazin.ua/ua/departments/history/laboratory/histinform> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

популяризації історичних досліджень, а й обміну науковими ідеями, інтеграції українських дослідників у світовий академічний простір і впровадженню інноваційних підходів у вивчення минулого. Особливу увагу університет приділяє міждисциплінарним дослідженням, що дозволяють розглядати історичні події в контексті культурних, соціальних, економічних і технологічних змін.

Одним із найавторитетніших заходів, що відбуваються на базі історичного факультету, є міжнародна конференція “Каразінські читання”¹. Цей форум об’єднує дослідників, які працюють у різних галузях історичної науки, включаючи історіографію, джерелознавство, археологію, культурну історію, історію воєн і політичних процесів. Особливістю конференції є її міждисциплінарний характер, що дозволяє не лише глибше аналізувати історичні події, а й розглядати їх через призму суміжних наук, таких як соціологія, політологія, філологія та інформаційні технології. У рамках “Каразінських читань” відбуваються тематичні секції, круглі столи та панельні дискусії, де учасники мають можливість представити результати своїх досліджень, обговорити нові підходи до вивчення історії та налагодити професійні контакти².

Окрім традиційних наукових конференцій, в університеті регулярно проводяться семінари, присвячені впровадженню новітніх методів у дослідження історичних процесів³. Зокрема, у 2019 році відбувся науковий семінар “Історик у цифрову епоху: дослідницькі виклики, інструменти, практики”⁴, що був присвячений використанню цифрових технологій в історичних студіях. Учасники заходу обговорювали можливості застосування

¹ Міжнародна наукова конференція “Каразінські читання”. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, URL: <https://history.karazin.ua/mijnarodna-naukova-konferentsiya-karazinski-chitannya.html> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

² Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 73-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 24 квітня 2020 р.). URL: https://cityface.org.ua/resources/data/a_20201208144824_84b03d90.pdf (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

³ Публікації співробітників історичного факультету за 2014 рік // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2015. № 1145. Серія “Історія”. Вип. 50. С. 285.

⁴ Історик у цифрову епоху: науковий семінар в Харкові. URL: <https://uamoderna.com/event/lubavsky-seminar-kharkiv/> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

баз даних, цифрового картографування, фотограмметрії та медіатехнологій для аналізу історичних джерел та візуалізації історичних подій. Доповідачі демонстрували практичні кейси використання цифрових ресурсів у створенні історичних мап, реконструкції археологічних пам'яток і розробці інтерактивних історичних проєктів. Такий підхід дозволяє зробити історичну науку більш доступною, а результати досліджень – інтегрованими у глобальний науковий дискурс.

Значну роль у науковій діяльності історичного факультету відіграє видавнича діяльність, яка сприяє поширенню наукових здобутків серед широкої аудиторії. З 1995 року кафедра історіографії, джерелознавства та археології випускає “Харківський історіографічний збірник”¹, що є одним із провідних наукових видань у галузі історичної науки. У ньому публікуються статті, присвячені питанням історіографії, методології історичних досліджень, аналізу історичних джерел та археологічних розвідок. Видання є важливим майданчиком для апробації нових дослідницьких підходів і публікації результатів археологічних експедицій, що проводяться університетом. На базі історичного факультету видаються тематичні збірники статей, монографії та підручники, які використовуються як у навчальному процесі, так і в науковій роботі.

Наукова діяльність факультету не обмежується лише теоретичними дослідженнями та конференціями. Значна увага приділяється археологічним дослідженням, які здійснюються викладачами та студентами під час щорічних польових практик. Зокрема, університет організовує археологічні експедиції до Більського городища, середньовічних поселень Харківщини та інших історичних об'єктів, що дає можливість студентам отримати практичний досвід досліджень матеріальної культури минулих епох. Також історичний факультет співпрацює з науковими установами України та Європи, беручи

¹ Харківський історіографічний збірник. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, URL: <https://history.karazin.ua/nauka/periodichni-vidannya/harkivskiy-istoriografichniy-zbirnik.html> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

участь у спільних міжнародних проєктах з вивчення культурної спадщини. Більшість археологічних знахідок зберігаються в університетському історичному музеї¹.

З початку 2000-х років історичний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна активно впроваджує сучасні підходи до викладання історії, зокрема використання цифрових технологій, мультимедійних інструментів та інтерактивних методів. Це стало важливим етапом у підготовці студентів-істориків, які повинні не лише володіти класичними методами аналізу історичних джерел, але й адаптуватися до нових викликів цифрової епохи.

Одним із найважливіших елементів модернізації освітнього процесу є впровадження цифрових інструментів у навчальні дисципліни. Викладачі кафедри історіографії, джерелознавства та археології, а також кафедри історії України активно використовують електронні бази даних, онлайн-архіви та спеціалізоване програмне забезпечення для обробки історичних джерел. Це дає студентам змогу працювати з міжнародними платформами, такими як Europeana, British Library Digital Collections, Національний архів України, Google Arts & Culture та іншими ресурсами, що містять величезні масиви оцифрованих документів, історичних мап, рукописів і фотографій. Також активно використовуються програми для аналізу текстів, такі як Voyant Tools та Tropy, що дозволяють працювати з великими текстовими масивами та історичними документами.

Значну роль у розвитку цифрової історії на факультеті відіграє Навчальна лабораторія історичної інформатики, яка функціонує на кафедрі історії України. Вона є платформою для впровадження цифрових методів у дослідження історичних процесів. Студенти, аспіранти та викладачі, які працюють у лабораторії, мають змогу застосовувати найсучасніші інструменти для аналізу історичних даних: геоінформаційні системи (ГІС) для

¹ Методичний вісник історичного факультету № 6. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. С 61.

просторового моделювання історичних подій, програмне забезпечення для створення віртуальних історичних реконструкцій, а також технології 3D-візуалізації для відтворення історичних пам'яток. У рамках навчальних проектів студенти моделювали стародавні поселення та реконструювали міське середовище Харкова XVIII–XIX століть на основі архівних карт.

Важливим освітнім проектом, спрямованим на використання цифрових технологій у вивченні історії, стала інтерактивна платформа “Історичний Харків”, яка була створена у співпраці з Центром краєзнавства імені П. Т. Тронька. Цей ресурс містить електронні карти, архівні документи, історичні фотографії та мультимедійні матеріали, що дозволяють вивчати історію міста в інтерактивному форматі. Завдяки цифровій картографії студенти можуть простежувати зміни міського середовища, аналізувати архітектурні трансформації та досліджувати топографію Харкова різних історичних періодів. У межах цього проекту створено також серію віртуальних екскурсій, що дозволяють користувачам зануритися в історію міста, використовуючи інтерактивні 3D-моделі та доповнену реальність (AR).

На факультеті активно розвивається використання штучного інтелекту та великих даних у дослідженнях історії¹. У рамках навчальних проектів студенти працюють із програмами для аналізу великих текстових масивів, що дозволяє знаходити закономірності в історичних документах та досліджувати динаміку розвитку історичних подій. Спеціалізовані алгоритми використовуються для аналізу стародруків, що значно спрощує їхню обробку та каталогізацію. Інтерактивні методи навчання не обмежуються лише цифровими технологіями. На факультеті широко використовуються рольові історичні ігри, кейс-методи та симуляційні дослідження, що дозволяють студентам відтворювати історичні події в реальному часі. У курсі з історії міжнародних відносин проводяться симуляції дипломатичних переговорів

¹ Історик у цифрову епоху: науковий семінар в Харкові. URL: <https://uamoderna.com/event/lubavsky-seminar-kharkiv/> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

XVIII–XX століть, де студенти в ролі історичних діячів приймають рішення та аналізують їхні наслідки.

Загалом, інноваційні підходи до викладання історії, впроваджені на факультеті, значно розширюють можливості студентів для дослідження минулого. Вони не лише здобувають глибокі теоретичні знання, а й опановують практичні навички роботи з цифровими ресурсами, що дозволяє їм бути конкурентоспроможними у сучасному науковому та професійному середовищі. Завдяки впровадженню цифрових технологій, інтерактивних методів навчання та проектного підходу факультет забезпечує високий рівень підготовки істориків, які можуть працювати в різних сферах – від академічної науки до цифрової гуманітаристики, музейної справи, архівної діяльності та культурного менеджменту. Але незважаючи на свої здобутки, факультет мав також і проблеми.

Однією з головних проблем, що постала після 2014 року, стала необхідність переосмислення національної історичної наративи. Революція Гідності, анексія Криму та війна на Донбасі актуалізували питання ідентичності, героїв, історичної пам'яті. Для істориків Каразінського університету це означало переоцінку викладання багатьох тем — від радянського періоду до історії Другої світової війни, стосунків з Росією, ролі УПА та ОУН. Водночас це поставило перед факультетом складну дилему: як поєднати академічну об'єктивність із патріотичним вихованням, не скотитися до пропаганди, але й не залишитися в полоні радянських штампів? Деякі викладачі, особливо старшого покоління, не були готові до таких змін, що призвело до напруження між різними групами на факультеті.

З 2014 року зросла кількість викладачів та студентів, які залишили Харків або навіть Україну. Деякі — через війну, інші — через економічні труднощі та нестабільність. Особливо болісно це позначилося на молодих науковцях, які часто не мали змоги реалізувати себе в умовах фінансової кризи й шукали можливості за кордоном. Цей “відтік мізків” посилив проблему кадрового оновлення, яка і без того була гострою. Молоді фахівці, які все ж

залишалися в університеті, стикалися з низькою оплатою праці, бюрократією, а інколи й непрозорими механізмами прийняття рішень.

Після 2014 року держава суттєво скоротила фінансування вищої освіти, особливо гуманітарної. Історичний факультет Каразінського університету, як і багато інших, опинився в ситуації, коли бібліотеки не поповнювалися новою літературою, а лабораторії чи архіви не оновлювалися десятиліттями. Також виникли проблеми з можливістю студентських і викладацьких наукових відряджень, стажувань, участі в міжнародних конференціях. За умов гібридної війни і загальної економічної нестабільності інтерес до фінансування гуманітарної науки впав як у держави, так і в приватного сектору.

Внаслідок реформи вищої освіти, зокрема переходу на модель освітніх програм, факультети змушені були перебудовувати навчальні плани, адаптуватися до нових стандартів, акредитацій і вимог Європейського простору вищої освіти. Цей процес супроводжувався як позитивними змінами — наприклад, інтеграцією курсів за вибором, акцентом на міждисциплінарність, так і труднощами, зокрема формальністю багатьох процедур, надмірною паперовою звітністю та неузгодженістю між новими вимогами і реальними можливостями факультету.

Після початку повномасштабного вторгнення в 2022 році ці проблеми ще більше загострилися. Багато викладачів і студентів працюють або навчаються дистанційно, частина факультету перебуває в евакуації, інші — волонтерять або навіть служать у ЗСУ. Внаслідок ворожого обстрілу було зруйновано один з корпусів університету, що стало біллю багатьох студентів, викладачів та адміністрації¹. У таких умовах факультет стикається не лише з фізичними труднощами, а й із кризою ідентичності — ким є історик в умовах війни? Яка його роль? Як викладати історію, коли вона твориться просто зараз і кожен студент має до неї особистий досвід?

¹ Університет під час війни, сайт Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, URL: <https://karazin.ua/universitet/universitytet-pid-chas-viiny/> (Дата звернення: 20.03.2025 р.).

Отже, з 1991 року Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна значно розширив можливості для вивчення історичної науки, поєднуючи класичні наукові підходи з сучасними технологіями та інноваційними методами викладання. Активна наукова діяльність, проведення археологічних експедицій, організація конференцій і семінарів, а також використання цифрових технологій роблять університет одним із провідних центрів історичної науки в Україні, але проблеми, що постали перед історичним факультетом Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна після 2014 року, є глибокими та багатовимірними. Вони охоплюють не лише сферу освіти чи науки, а й ширше — стосуються питань національної ідентичності, культури пам'яті, цінностей і майбутнього самої гуманітарної науки в Україні. Водночас ці виклики можуть стати і точкою зростання: кризові часи часто змушують переосмислити місію, модернізувати підходи і шукати нові форми суспільної взаємодії.

2.2. Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка

Історична наука в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка з 1991 року продовжила свій розвиток у контексті суспільно-політичних змін в Україні. Університет залишався провідним центром історичної освіти та досліджень, адаптуючи навчальні програми до нових викликів, розширюючи міжнародну співпрацю та впроваджуючи сучасні методи викладання. Історичний факультет КНУ імені Тараса Шевченка є одним із найдавніших в Україні, адже його витoki сягають 1834 року, коли він функціонував як історико-філологічне відділення філософського факультету. У 1933 році було створено окремий історичний факультет, який з того часу залишається головним осередком підготовки істориків, археологів, етнологів та фахівців у сфері міжнародних відносин¹.

З 1991 року структура факультету поступово змінювалася відповідно до сучасних потреб науки та освіти. Нині на факультеті діє дев'ять кафедр, кожна з яких спеціалізується на певному напрямі історичних досліджень:

1. Кафедра археології та музеєзнавства
2. Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки
3. Кафедра давньої та нової історії України
4. Кафедра етнології та краєзнавства
5. Кафедра історії мистецтв
6. Кафедра історії Центральної та Східної Європи
7. Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків
8. Кафедра нової та новітньої історії зарубіжних країн
9. Кафедра історії світового українства

Кожна з цих кафедр проводить активну дослідницьку діяльність, співпрацює з міжнародними освітніми центрами, залучає студентів до

¹ Колесник В. Ф., Патріляк І. К. Київський національний університет імені Тараса Шевченка // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4. С. 260

наукової роботи. З початку 1990-х років історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка став активним учасником міжнародних наукових і освітніх програм. Це зумовлено як загальним процесом інтеграції української науки у світовий контекст після здобуття незалежності, так і потребою оновлення дослідницьких підходів відповідно до сучасних тенденцій. Університет уклав низку угод про співпрацю із провідними європейськими та американськими науковими центрами, що дало змогу студентам і викладачам брати участь у міжнародних академічних обмінах, дослідницьких грантах, конференціях та спільних проектах¹.

Серед головних партнерів факультету став Гарвардський український науковий інститут, що сприяє дослідженню історії України у світовому контексті. Завдяки співпраці із Варшавським та Вільнюським університетами значна увага приділяється дослідженню історії Центральної та Східної Європи, а співпраця з Університетом Сорбонни дозволяє українським дослідникам долучитися до вивчення історії Європи через призму французької історіографії. Також факультет підтримує зв'язки з Німецьким історичним інститутом, що відкриває можливості для стажування, архівних досліджень та реалізації спільних наукових ініціатив².

З початку 2000-х років в університеті активно розвивається напрям цифрової історії, що передбачає використання сучасних технологій для аналізу історичних даних. Це включає створення віртуальних архівів, картографічних баз та мультимедійних проектів, що значно розширює можливості дослідників у збереженні та популяризації історичної спадщини. Викладачі та студенти факультету беруть участь у міжнародних проектах цифрової гуманітаристики, співпрацюючи з такими платформами, як Europeana, British Library Digital Collections, Google Arts & Culture. Факультет є організатором низки щорічних наукових заходів, серед яких:

¹ Історія Київського університету: монографія / [І. В. Верба та ін.; редкол: Л. В. Губерський та ін.]; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2014. С.367.

² Верба І. Історія Київського університету: монографія; Київ. нац. університет ім. Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2014. С.198.

1. Міжнародна конференція молодих вчених-істориків, що об'єднує дослідників із різних країн для обговорення актуальних питань історичної науки;
2. Форум “Україна в контексті європейської історії”, присвячений вивченню ролі України в загальноєвропейських історичних процесах;
3. Семінар “Сучасні методи археологічних досліджень”, де обговорюються новітні підходи до археологічної науки¹.

Значну роль у міжнародній співпраці відіграють спільні наукові публікації. Викладачі та аспіранти історичного факультету регулярно друкуються у провідних міжнародних журналах, таких як *Slavic Review*, *Journal of Ukrainian Studies*, *East European Politics & Societies*, *Central European History*. Також кафедри факультету співпрацюють із провідними науковими видавництвами, зокрема Brill, Routledge, Cambridge University Press, що сприяє інтеграції українських історичних досліджень у світовий науковий дискурс.

Ще одним важливим напрямом розвитку факультету є участь у європейських грантових програмах, таких як Erasmus+, Horizon Europe, Marie Skłodowska-Curie Actions, які дозволяють студентам, аспірантам і викладачам проводити дослідження за кордоном, удосконалювати методики викладання та розширювати наукові горизонти.

Історичний факультет КНУ активно співпрацює з міжнародними організаціями, які займаються питаннями історичної пам'яті та прав людини. Одним із таких партнерів є Меморіал (Міжнародне історико-освітнє товариство), з яким проводяться спільні заходи, присвячені вивченню репресій XX століття, історії тоталітаризму та збереженню пам'яті про жертв політичних репресій.

Історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка активно впроваджує освітні програми, що відповідають

¹ Київський університет ім. Тараса Шевченка: сторінки історії і сьогодення / за заг. ред. В. В. Скопенка. Київ: ВПЦ “Київ. університет”, 1994. С.89.

європейським стандартам вищої освіти. Основний акцент робиться на інтеграції міждисциплінарних підходів, модернізації навчальних планів та поєднанні теоретичних знань із практичною підготовкою. Завдяки цьому студенти отримують не лише ґрунтовні знання з історичних дисциплін, але й навички аналізу джерел, роботи з архівними матеріалами, цифрової історії та методик сучасних досліджень. Освітні програми факультету поділяються на бакалаврат, магістратуру та докторантуру, охоплюючи широкий спектр напрямів. У межах бакалаврату студенти можуть обрати такі спеціальності, як історія України, археологія, музеєзнавство, пам'яткознавство, історія мистецтв, американістика та європейські студії, архівознавство. Ці програми спрямовані на формування базових знань про минуле, оволодіння методами історичних досліджень та розширення професійних компетенцій¹.

На магістерському рівні факультет пропонує поглиблене вивчення історичних дисциплін із більшою спеціалізацією. До освітніх програм входять сходознавство, етнологія, археологія, історія міжнародних відносин та цифрова історія. Ці програми розширюють горизонти студентів, дозволяючи їм проводити власні наукові дослідження, брати участь у міжнародних грантах та отримувати практичний досвід у роботі з історичними джерелами².

Для тих, хто прагне займатися науковою діяльністю на найвищому рівні, існують програми докторантури, що охоплюють такі напрямки, як історія України, всесвітня історія, історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Докторанти мають можливість працювати з унікальними архівними матеріалами, співпрацювати з іноземними науковими центрами та проводити комплексні дослідження у своїх галузях. Особливу увагу на факультеті приділяють практичній підготовці студентів. З метою отримання реального досвіду навчальні програми передбачають проходження практики в провідних наукових, державних і культурних установах України.

¹ Корнійчук В. П. Унікальність і неповторність університетського прориву / В. П. Корнійчук. Київ: М. П. "Леся", 2008. С.33.

² Губерський Л. В. Київський національний університет імені Тараса Шевченка // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./ редкол: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004 Т. 1. С.543.

Студенти можуть стажуватися у Міністерстві закордонних справ України, Інституті історії України НАН України, Національному музеї історії України, а також в архівах, дипломатичних представництвах та інших організаціях. Це не лише дозволяє їм застосовувати здобуті знання на практиці, а й відкриває можливості для майбутнього працевлаштування у сфері історичних досліджень, культурної дипломатії та освіти.

Формування якісної історичної освіти та дослідницького середовища на факультеті стало можливим завдяки видатним науковцям, які працювали тут після 1991 року. Вони не лише розвивали історичну науку в Україні, але й сприяли міжнародному визнанню Київського університету як важливого академічного центру. Значний внесок у розвиток історичних досліджень зробили такі вчені, як Григорій Казмирчук, який спеціалізувався на декабристознавстві та соціальних рухах XIX століття. Його праці стали важливим внеском у вивчення історії суспільно-політичних рухів, що значною мірою вплинуло на розвиток української історіографії¹.

Видатна дослідниця Ірина Войцехівська, доктор історичних наук, стала авторкою понад 300 наукових праць, присвячених історичному джерелознавству та методології історичних досліджень. Вона активно сприяла підготовці молодих науковців, розробляючи нові підходи до аналізу історичних документів і архівних матеріалів. Професор Борис Гончар, який обіймав посаду завідувача кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн у 1990–2015 роках, здійснив фундаментальні дослідження з історії міжнародних відносин та політики США у XX столітті. Його праці є важливими для розуміння дипломатичних процесів та взаємодії України зі світовими державами².

¹ Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. 165-річчю ун-ту: зб. ст. : [у 2 ч.] / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ "Київ. університет", 1999. Ч. 1–2.

² Київський національний університет імені Тараса Шевченка: незабутні постаті / авт.-упоряд.: О. Матвійчук, Н. Струк; редкол. : В. В. Скопенко (голова) [та ін.]. Київ: Світ успіху, 2005. С.328.

Серед відомих науковців факультету також Ігор Верба, автор понад 300 наукових публікацій з історії України XIX–XX століть. Його дослідження охоплюють як політичну, так і соціокультурну історію країни, що робить його праці цінними для сучасних істориків та дослідників. Військову історію XX століття активно досліджував Анатолій Буравченков, який зробив вагомий внесок у вивчення історії російської армії, військових конфліктів та громадянської війни. Його праці стали основою для багатьох подальших досліджень у цій сфері.

З 2014 року деканом історичного факультету є Іван Патриляк, який активно працює над удосконаленням навчального процесу, міжнародною співпрацею та інтеграцією української історичної науки у світовий академічний простір. В умовах сучасних викликів, зокрема змін в освітньому середовищі, цифровізації науки та необхідності адаптації до нових суспільних потреб, факультет продовжує впроваджувати інноваційні методи навчання. Серед основних напрямів розвитку стало розширення цифрових технологій у викладанні історичних дисциплін. Використання дистанційного навчання, онлайн-лекцій та інтерактивних платформ сприяє кращому засвоєнню матеріалу студентами та надає можливості для індивідуалізації навчального процесу. Впровадження штучного інтелекту у роботу з історичними джерелами дозволяє проводити глибший аналіз великих масивів даних, що значно полегшує роботу дослідників.

Факультет активно розвиває напрям публічної історії, що передбачає популяризацію історичних знань серед широкої аудиторії. Реалізуються освітні проекти у формі відкритих лекцій, історичних фестивалів, подкастів та документальних фільмів, присвячених ключовим подіям вітчизняної та світової історії. Студенти та викладачі беруть участь у створенні історичних реконструкцій, тематичних виставок та музейних експозицій, що сприяє розширенню громадської зацікавленості історією. Особливу увагу факультет приділяє міжнародній співпраці. В останні десятиліття він налагодив партнерство з провідними університетами Європи, США та Канади, що

дозволяє студентам та викладачам брати участь у програмах академічної мобільності, спільних дослідженнях та міжнародних наукових конференціях. Важливими складовими цієї співпраці є програми подвійних дипломів, стажування у зарубіжних архівах та дослідницьких центрах.

Ще одним важливим викликом є оновлення навчальних програм, що здійснюється з урахуванням сучасних тенденцій історичної науки. Факультет активно розширює спектр курсів, які охоплюють новітню історію, політичну аналітику, цифрову історію та етнологічні дослідження. Також зростає інтерес до міждисциплінарних досліджень, що поєднують історію з соціологією, політологією, міжнародними відносинами та культурологією. У сучасних умовах факультет також бере активну участь у суспільних дискусіях щодо історичної пам'яті, національної ідентичності та інформаційної політики. Викладачі та студенти залучені до розробки державних програм, спрямованих на формування історичної свідомості громадян та протидію дезінформації.

Незважаючи на ряд досягнень факультету та його активну діяльність, проблеми факультет також має. Після 2014 року в Україні посилився процес декомунізації, що закономірно торкнувся історичної освіти та науки. Для викладачів та студентів історичного факультету КНУ це означало необхідність не просто адаптувати навчальні програми, а докорінно переосмислити підходи до подачі багатьох тем: від історії Радянського Союзу до національно-визвольних змагань, ролі УПА, історії українсько-російських взаємин.

На факультеті виникли складні професійні та етичні дилеми: як поєднати академічну свободу з вимогами державної політики пам'яті? Як уникати крайнощів — як проросійських, так і надмірно популістських інтерпретацій історії? Певна частина викладачів виявилась неготовою до таких трансформацій, що спричинило внутрішню напругу та необхідність покоління оновлення.

Як і більшість гуманітарних факультетів в Україні, історичний факультет КНУ страждає від хронічного недофінансування. Обмежені бюджетні кошти не дозволяють оновлювати бібліотечний фонд, підтримувати

архівні дослідження, забезпечити якісне технічне обладнання для викладачів і студентів. Багато навчальних матеріалів — застарілі, а доступ до провідних світових історичних баз даних залишається обмеженим.

Після 2014 року зросла еміграція молодих фахівців, зокрема істориків, які не побачили можливостей для реалізації в українській академічній системі. Низька оплата праці, відсутність реальної автономії в університетах, складнощі з науковими грантами, а також часто застарілі підходи в самій системі викладання призвели до відтоку потенціалу.

У той же час покоління оновлення відбувається повільно. Хоча з'являються нові дослідники, які активно публікуються в міжнародних журналах, загальна кадрова ситуація залишається складною: частина кафедр є надмірно консервативними, а конкуренція за місця в аспірантурі чи на викладацькі посади часто не прозора.

Освітні реформи, що стартували в Україні після 2014 року в межах інтеграції до Європейського простору вищої освіти, наклали нові вимоги на роботу факультету. З одного боку, це позитивно — з'явилися нові освітні програми, гнучкіші курси, розширилась міждисциплінарність. З іншого боку, надмірна бюрократизація процесів акредитації, часто формалізований підхід до «запровадження змін» і нехватка ресурсів для реального реформування поглибили критику з боку академічної спільноти.

Особливо складно впроваджувати новітні підходи до викладання історії в умовах, коли багато студентів вимушено навчаються онлайн або перебувають за кордоном, а викладачі не завжди мають належну підготовку до цифрового навчання.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році історичний факультет КНУ, як і вся система вищої освіти, зіткнувся з новими, екзистенційними викликами. Частина студентів і викладачів долучилася до лав Збройних сил або волонтерського руху. Багато з них були вимушено евакуйовані, дехто втратив житло, доступ до наукової бази, а дехто — навіть життя. Психологічне навантаження, проблеми із доступом до ресурсів,

постійне навчання в онлайн-режимі — усе це ускладнює якісну освітню і наукову діяльність. Але водночас війна актуалізувала роль істориків як фахівців, що допомагають пояснювати глибини російсько-українського конфлікту, формувати національну пам'ять, протидіяти історичним фейкам і пропаганді.

Отже, історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка продовжує відігравати ключову роль у розвитку історичної науки в Україні, поєднуючи традиції з інноваційними підходами до навчання та досліджень. Завдяки активній інтеграції у міжнародний академічний простір, модернізації навчальних програм та використанню новітніх технологій факультет не лише зберігає свою провідну позицію, але й сприяє формуванню нової генерації істориків, здатних відповідати на сучасні виклики науки та суспільства. Звертаючи увагу на “плюси” — не варто забувати й про проблеми. З одного боку, він переживає кризу — кадрову, фінансову, методологічну. З іншого — має унікальний шанс стати центром нової, модерної гуманітарної науки в Україні, яка не лише вивчає минуле, але й допомагає зрозуміти сучасність.

У часи, коли історія знову стає полем боротьби за свідомість, факультет має шанс не лише адаптуватися до нових викликів, а й стати лідером у формуванні історичної політики, заснованої на правді, гідності й критичному мисленні. Проте це вимагає не тільки зусиль окремих науковців, а й справжньої державної підтримки гуманітарної науки як основи для майбутнього нації.

2.3. Львівський національний університет ім. І. Я. Франка

Львівський національний університет імені Івана Франка є одним із найстаріших та найавторитетніших освітніх і наукових закладів України¹. Його історія сягає 1661 року, коли король Ян II Казимир надав єзуїтській колегії у Львові статус академії з правом викладати університетські курси. Однак в умовах незалежної України після 1991 року університет зазнав значних трансформацій, які стосувалися як організаційної структури, так і змісту науково-освітньої діяльності. Особливу роль у цьому процесі відіграє історичний факультет, що є провідним центром історичної науки та освіти в Україні².

Період 1991-2000 років став важливим етапом трансформації історичної науки у Львівському національному університеті імені Івана Франка, що було зумовлено кардинальними політичними та суспільними змінами в Україні після здобуття незалежності. У 1991 році розпочався масштабний перегляд навчальних програм, який передбачав усунення ідеологізованих курсів радянського періоду та запровадження нових дисциплін, орієнтованих на вивчення історії Центральної та Східної Європи, українського національного відродження, а також новітніх досліджень з історіографії. Це стало частиною загального процесу декомунізації гуманітарної освіти, що дозволило історичному факультету вийти з-під впливу радянської методології та розпочати інтеграцію у світову наукову спільноту.

У 1992 році в межах оновлення освітніх та наукових напрямів відбулася реорганізація кафедри історії південних і західних слов'ян, яка отримала нову назву – кафедра історії слов'янських країн. Це було пов'язано із необхідністю переосмислення історичних процесів у слов'янському світі та включення до навчального процесу новітніх досліджень з історії Балкан, Чехії, Польщі та

¹ Львівський національний університет імені Івана Франка. Офіційний сайт. URL: <https://lnu.edu.ua/> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

² Зашкільняк Л. Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету). URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-617-7065-40-0/978-617-7065-40-0.pdf> (Дата звернення: 16.03.2025).

Угорщини. Було започатковано низку спеціальних курсів, які дозволили студентам отримати глибші знання про політичні, соціальні та культурні трансформації в цих країнах.

Серед основних подій у житті факультету стало призначення у 1994 році професора Романа Шуста на посаду декана історичного факультету, яку він обіймав до 2019 року. Під його керівництвом факультет значно розширив міжнародну співпрацю, уклавши угоди з провідними університетами Польщі, Австрії, Німеччини та США. Це сприяло академічній мобільності студентів і викладачів, а також залученню до наукової діяльності західноєвропейських підходів до історичних досліджень¹.

1996 рік відзначився створенням спеціалізації з історичного краєзнавства, що стало важливим кроком у розвитку регіональних історичних досліджень. Відкриття цієї спеціалізації дозволило студентам детальніше досліджувати історію Західної України, аналізувати джерела та працювати з архівними матеріалами, зосереджуючи увагу на локальних історичних процесах. У цей же період була започаткована навчально-дослідна археологічна лабораторія, яка надала студентам можливість долучатися до експедицій і працювати з археологічними знахідками, що значно підвищило рівень практичної підготовки майбутніх істориків.

Наприкінці десятиліття, у 1999 році, на базі університету відкрито Центр вивчення історії Східної Європи, що стало знаковою подією для факультету. Відкриття цього наукового осередку дало змогу активізувати міждисциплінарні підходи у дослідженні історії регіону та налагодити співпрацю із зарубіжними партнерами. Центр став платформою для проведення наукових конференцій, підготовки нових дослідницьких проектів та публікації праць українських та іноземних учених².

¹ Зашкільняк Л. Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету). URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-617-7065-40-0/978-617-7065-40-0.pdf> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

² Історія та сучасність. Історичний факультет ЛНУ ім. І. Франка. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/about/history-and-present> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

Період 2001–2010 років став визначальним у процесі інституціоналізації наукових досліджень на історичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка. Саме в цей час відбулося суттєве розширення наукових програм, міжнародної співпраці та структурних реформ, що сприяло посиленню дослідницької діяльності та інтеграції факультету у світовий науковий простір.

Одним із важливих етапів розвитку факультету став 2003 рік, коли він отримав грант від міжнародного фонду “Відродження”¹, спрямований на підтримку історичної освіти та створення електронного архіву історичних джерел. Завдяки цьому проекту вдалося оцифрувати значну кількість історичних документів, архівних матеріалів та рідкісних видань, що значно розширило можливості для дослідницької роботи студентів та викладачів.

Впровадження цифрових технологій у вивчення історії стало важливим кроком у модернізації факультету, дозволивши забезпечити доступ до унікальних джерел широкому колу науковців та студентів. У 2005 році історичний факультет зробив ще один важливий крок у напрямку євроінтеграції – була започаткована програма подвійних дипломів у співпраці з Варшавським університетом. Вона відкрила студентам можливість отримувати європейську освіту та здобувати досвід навчання за кордоном. Це стало частиною ширшої стратегії міжнародної співпраці, що передбачала активний обмін студентами та викладачами, участь у міжнародних конференціях, спільних дослідницьких проектах і стажування в провідних європейських університетах².

Одним зі знакових моментів у реформуванні факультету став 2006 рік, коли відбулося структурне оновлення кафедри історії України. Замість єдиної кафедри було створено дві нові: кафедру давньої історії України та архівознавства і кафедру новітньої історії України. Це дозволило деталізувати

¹ Міжнародний фонд “Відродження”, URL: <https://www.irf.ua/> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

² Кондратюк К. Історична наука у львівському національному університеті імені Івана Франка на порозі XXI століття: здобутки і перспективи. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/14-4.pdf> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

наукові дослідження та спеціалізувати навчальні курси відповідно до історичних періодів. Реформа сприяла розширенню дослідницьких напрямів, залученню нових викладачів та активізації співпраці з архівними установами.

У 2007 році факультет продовжив розвивати власну наукову платформу, започаткувавши серію наукових публікацій під назвою “Україна в європейському історичному контексті”. Це видання стало важливим майданчиком для публікації новітніх досліджень, що висвітлювали українську історію у взаємозв’язку з європейськими процесами та тенденціями. Завдяки цій серії історики університету отримали можливість представити свої праці на міжнародному рівні, а також обговорювати важливі питання історичної науки у широкому науковому колі.

Кульмінацією десятиліття стало створення у 2010 році лабораторії історичної антропології в межах кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки. Лабораторія стала осередком міждисциплінарних досліджень, де поєднувалися методи археології, антропології та історії для вивчення демографічних, соціальних і культурних процесів минулих століть. Запровадження таких досліджень дало можливість студентам та викладачам працювати з матеріалами археологічних розкопок, проводити експертизи історичних артефактів і реконструювати способи життя давніх суспільств.

Період 2011-2020 років став для історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка часом активних інновацій, структурних змін та міжнародної співпраці. Однією з найважливіших подій цього десятиліття стала масштабна реорганізація навчального процесу у 2011 році, що була зумовлена переходом на Болонську систему. Впровадження кредитно-модульної системи оцінювання дозволило зробити навчання більш гнучким та орієнтованим на самостійну роботу студентів, що відповідало сучасним освітнім стандартам європейських університетів. Значною подією в міжнародній діяльності факультету стало започаткування у 2013 році спільної наукової програми “Слов’янські студії” у партнерстві з Вроцлавським університетом. Ця програма була спрямована на дослідження історичних,

мовних і культурних процесів у країнах Центральної та Східної Європи. Вона передбачала не лише проведення спільних наукових досліджень, але й організацію міжнародних конференцій, публікацію збірників наукових праць та обмін студентами й викладачами між університетами. Завдяки цьому співробітництву історичний факультет розширив свої академічні контакти та отримав доступ до новітніх дослідницьких методик¹.

У 2015 році на факультеті відбулася чергова модернізація навчального процесу, яка полягала у впровадженні нових дисциплін, зокрема курсів з цифрової історії та історичної інформатики. Це стало відповіддю на сучасні тенденції в історичній науці, де дедалі більшого значення набувало використання цифрових технологій для аналізу джерел, візуалізації історичних даних та моделювання історичних процесів. Впровадження таких курсів дозволило студентам освоїти методи роботи з базами даних, електронними архівами та спеціалізованими програмами для історичних досліджень. Черговим кроком у розвитку факультету стало відкриття у 2017 році лабораторії історичних GIS-досліджень, яка дозволила проводити просторовий аналіз історичних подій. Використання геоінформаційних систем (GIS) в історичних дослідженнях стало важливим інструментом для вивчення змін адміністративних кордонів, аналізу міграційних процесів, візуалізації бойових дій та соціально-економічного розвитку різних регіонів у різні історичні періоди. Це значно розширило можливості студентів та науковців у застосуванні інноваційних методів дослідження та зробило факультет одним із лідерів у сфері цифрової історії в Україні.

2019 рік став визначальним у структурному розвитку факультету, адже відбулася зміна керівництва. Новим деканом було обрано професора Степана Качарабу, під керівництвом якого почалася активна цифровізація наукового процесу. Було впроваджено електронні платформи для обміну навчальними матеріалами, автоматизовані системи для перевірки академічних робіт на

¹ Наріжний камінь для дослідження історії Львівського університету. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/history/article/viewFile/33/28> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).

плагіат, а також розширено використання онлайн-інструментів у навчальному процесі. Це значно підвищило якість освіти та дослідницької роботи, сприяло інтеграції факультету у світовий академічний простір і зміцнило його позиції як провідного наукового центру з вивчення історії в Україні.

Період 2021-2024 років став для історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка важливим етапом цифровізації наукових досліджень та активного міжнародного співробітництва. Однією з головних подій цього часу стало створення у 2021 році онлайн-архіву історичних документів, що забезпечив відкритий доступ до унікальних джерел, раніше доступних лише у друкованих чи рукописних форматах. Ця ініціатива дозволила дослідникам та студентам значно спростити роботу з архівними матеріалами, використовуючи цифрові технології для обробки, аналізу та порівняння історичних даних. Онлайн-архів містить скановані документи, інтерактивні карти, оцифровані періодичні видання та інші джерела, що стали основою для нових досліджень у сфері історії України та Центрально-Східної Європи.

Наступним важливим кроком у розвитку факультету стала участь у 2022 році у міжнародному проекті “Європейська історична пам’ять”, який об’єднав дослідників з України, Польщі, Німеччини, Чехії та інших країн задля вивчення процесів декомунізації у пострадянському просторі. У рамках цього проекту історики факультету займалися аналізом архівних матеріалів, проведенням інтерв’ю з очевидцями та розробкою освітніх програм, спрямованих на критичне осмислення тоталітарного минулого. Окрему увагу приділено дослідженню впливу радянської ідеології на суспільну свідомість, а також вивченню механізмів позбавлення комуністичної символіки у різних країнах. Співпраця в межах цього проекту дала можливість не лише обмінятися досвідом з іноземними колегами, але й впровадити нові методики вивчення історичних процесів.

У 2023 році історичний факультет розширив свої освітні можливості, запровадивши нову магістерську програму “Публічна історія”, яка була

розроблена з урахуванням сучасних тенденцій у сфері популяризації історичних знань. Програма передбачає підготовку фахівців, здатних працювати в музейній сфері, науковій журналістиці, кіноіндустрії, видавничій справі та інших галузях, де необхідне ефективне донесення історичної інформації до широкої аудиторії. У курсах програми акцент зроблено на використанні цифрових технологій, методах історичної реконструкції, створенні мультимедійного контенту та організації публічних дискусій. Це стало важливим кроком у розвитку факультету, адже підготовка фахівців з публічної історії сприяє формуванню сучасного підходу до вивчення минулого та його представлення у суспільстві.

Останнім значним досягненням цього періоду стала співпраця з Національним архівом Польщі, яка розпочалася у 2024 році та була спрямована на створення спільної бази історичних джерел. Цей проект дозволяє інтегрувати українські та польські архівні матеріали в єдину цифрову платформу, що значно спрощує доступ до важливих документів для дослідників обох країн. Оцифрування історичних джерел сприяє розширенню можливостей академічного аналізу, а також забезпечує збереження документів у цифровому форматі, що є особливо важливим у сучасних умовах. Спільна робота над архівними матеріалами сприяє зміцненню наукових зв'язків між українськими та польськими істориками, що є важливим аспектом міжнародної співпраці у сфері гуманітарних наук.

Львівський національний університет імені Івана Франка є одним із провідних центрів історичних досліджень в Україні, де здійснюється ґрунтовна підготовка фахівців у галузі історії. Вивчення історичних дисциплін у цьому закладі освіти здійснюється переважно на історичному факультеті, проте окремі аспекти історичної науки досліджуються також на інших факультетах та в спеціалізованих інститутах університету¹.

¹ Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940-2000) / Львівський національний університет імені Івана Франка; упоряд. О. Вінниченко, О. Целуйко; ред. Л. Зашкільняк та ін. Львів, 2000. С.189.

Також університет є одним із провідних центрів підготовки фахівців у галузі історії, археології, етнології та міжнародних відносин. Він пропонує освітні програми на всіх рівнях – бакалаврському, магістерському та докторському, забезпечуючи студентів ґрунтовними знаннями про історичні процеси, методи дослідження та аналізу історичних джерел. Навчальний процес поєднує теоретичні курси, що охоплюють широкий спектр історичних дисциплін, та практичну підготовку, яка включає археологічні розкопки, роботу в архівах, музеях і дослідницьких центрах. Це дозволяє студентам не лише отримувати фундаментальні знання, а й застосовувати їх у науковій та професійній діяльності.

Серед основних спеціалізацій, які пропонує історичний факультет, варто виділити програму “Історія та археологія”, яка охоплює вивчення історії України та світу, археологічні дослідження, етнологію, джерелознавство та історіографію. Студенти цієї програми отримують можливість працювати з реальними історичними артефактами та документами, що сприяє формуванню навичок критичного аналізу та інтерпретації історичних подій. Програма “Середньовічна та нова історія Європи” фокусується на глибокому дослідженні головних подій та процесів у європейському просторі, включаючи аналіз міждержавних відносин, культурних впливів та розвитку суспільних інститутів.

Випускники цієї спеціалізації часто продовжують свою діяльність у сфері академічних досліджень, міжнародних організацій чи аналітичних центрів. Ще однією важливою освітньою програмою є “Історія України та міжнародні відносини”, яка поєднує історичні та політологічні підходи до вивчення дипломатії, міжнародної політики та геополітичних процесів. Студенти цієї спеціалізації отримують можливість глибше досліджувати політичні процеси, що відбувалися в Україні у різні історичні періоди, а також аналізувати їхній вплив на сучасні міжнародні відносини. Для тих, хто цікавиться популяризацією історії у медійному просторі, музейній справі та культурному менеджменті, актуальною є програма “Публічна історія”. Вона

орієнтована на підготовку фахівців, здатних працювати у сфері громадських ініціатив, культурної спадщини, музейних та виставкових проектів.

Окрім навчального процесу, історичний факультет активно сприяє науковій та дослідницькій діяльності своїх студентів. Значна увага приділяється участі у міжнародних наукових конференціях, стажуваннях у провідних університетах світу, співпраці з археологічними експедиціями та аналізу історичних джерел на основі сучасних цифрових технологій. Для цього факультет забезпечує доступ до архівів, бібліотек та баз даних, що дозволяє студентам самостійно працювати з унікальними історичними матеріалами (dspace.pnpu.edu.ua). Важливим аспектом підготовки є практичне навчання, яке включає археологічні та етнографічні експедиції, що допомагає студентам не лише здобувати теоретичні знання, а й застосовувати їх у реальних умовах. Стажування у державних архівах, музеях та міжнародних дослідницьких центрах відкриває перед студентами можливість поглибленого вивчення історичних матеріалів, ознайомлення з музейною та виставковою справою, роботою з історичними документами та артефактами. За винятком історичного факультету, вивчення історичних дисциплін активно здійснюється і на інших факультетах Львівського національного університету імені Івана Франка, а також у його структурних підрозділах¹.

Такий міждисциплінарний підхід сприяє глибшому розумінню історичних процесів у різних галузях науки та дозволяє студентам інтегрувати історичні знання у свої професійні напрями. Зокрема, на філософському факультеті студенти вивчають курси, що стосуються історії філософії, еволюції суспільно-політичних ідей та розвитку культури в різні епохи. Ці дисципліни допомагають аналізувати історичні зміни у світоглядних парадигмах людства, що є важливим для розуміння сучасних філософських концепцій. Значну увагу приділено вивченню античної, середньовічної,

¹ Сторінки історії Львівського університету (за матеріалами німецькомовних документів): навчально методичний посібник / Львівський національний університет імені Івана Франка; упоряд.: В. М. Качмар, М. С. Смолій; відп. ред. В. Т. Сулим. 2-ге, доповнене. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. С.152.

модерної та постмодерної філософії, що дозволяє простежити тяглість розвитку ідей у різних історичних контекстах.

На факультеті міжнародних відносин історичні курси є важливим складником підготовки майбутніх дипломатів і фахівців у галузі міжнародних комунікацій. Студенти вивчають історію міжнародних відносин, процеси формування дипломатичних зв'язків між державами, аналізують геополітичні зміни, що відбувалися у XX-XXI століттях. Окремі дисципліни присвячені вивченню історії міжнародних конфліктів, розвитку міжнародного права та основ зовнішньої політики різних країн. Це дозволяє формувати глибоке розуміння причин і наслідків міжнародних криз та оцінювати вплив історичних подій на сучасні дипломатичні процеси.

На юридичному факультеті історія права відіграє важливу роль у підготовці юристів, оскільки знання історичних передумов формування правових систем різних держав допомагає краще розуміти сучасне законодавство. Студенти знайомляться з еволюцією правових норм, історією конституційного та кримінального права, аналізують розвиток судочинства та правових інститутів у різні історичні періоди. Особливу увагу приділяють історії українського права, що дозволяє простежити, як змінювалася правова система нашої держави в контексті глобальних історичних процесів. На філологічному факультеті вивчення історії мови та літератури є невід'ємною частиною підготовки майбутніх філологів та літературознавців. Історія мови допомагає зрозуміти процеси формування мовних норм, розвиток діалектів та взаємовплив різних мов у різні історичні періоди. Літературознавчі дисципліни, що включають аналіз історичних творів, дозволяють досліджувати культурні процеси через призму художнього слова. Вивчаються зв'язки літератури з історичними подіями, а також роль письменників у формуванні національної свідомості.

Важливу роль у дослідженні історичних аспектів відіграє Інститут археології та етнології, який спеціалізується на вивченні археологічних пам'яток, етнографічних особливостей регіону та культурної спадщини

України. Інститут проводить польові дослідження, експедиції, аналіз матеріальних залишків минулих цивілізацій, що дозволяє доповнювати історичну картину новими даними. Вивчення етнологічних особливостей сприяє глибшому розумінню традицій, звичаїв та способу життя різних етнічних груп, що населяли українські землі впродовж століть.

Навчальний процес на історичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка відзначається гнучкістю та використанням сучасних методик, що дозволяють студентам не лише отримати фундаментальні знання, а й здобути практичні навички дослідницької та аналітичної роботи. Впровадження інноваційних підходів у навчанні сприяє всебічному розвитку майбутніх істориків, археологів та культурологів. Значну роль відіграє використання цифрових технологій та баз даних для аналізу історичних джерел, що дозволяє студентам працювати з оцифрованими архівними матеріалами, картографічними ресурсами та спеціалізованими історичними порталами. Використання спеціалізованого програмного забезпечення сприяє створенню електронних каталогів, баз даних та візуалізацій історичних подій, що полегшує процес дослідження та аналізу великого масиву інформації.

Заняття проводяться у формі інтерактивних лекцій та семінарів, що передбачає активне залучення студентів до дискусій, обговорення історичних явищ та аналізу джерел. Лекційні курси нерідко збагачені запрошеними виступами відомих вчених, практиків, музейних працівників та архівістів, які діляться своїм досвідом і науковими напрацюваннями. Такий підхід сприяє критичному мисленню та глибшому розумінню історичних процесів.

Важливою складовою навчання є практичні заняття та виїзні екскурсії, що дозволяють студентам безпосередньо ознайомлюватися з історичними пам'ятками, працювати в архівах та музеях, брати участь у польових дослідженнях. Університет підтримує міжнародні програми обміну, що відкривають перед студентами можливість навчання у провідних європейських та світових університетах. Співпраця із закладами вищої освіти

Польщі, Німеччини, Канади та США дозволяє студентам та викладачам проходити стажування, брати участь у спільних наукових проектах, вдосконалювати знання іноземних мов та розширювати свої дослідницькі горизонти. Важливою частиною такої міжнародної співпраці є участь у міжнародних конференціях, симпозіумах та літніх школах, де студенти можуть представляти свої дослідження та отримувати цінний досвід роботи у глобальному науковому середовищі.

Окрему увагу приділено науково-дослідницькій діяльності студентів, яка включає їхню участь у дослідницьких проектах, конференціях, симпозіумах, семінарах та публікації наукових статей. Молоді історики мають змогу брати участь у розробці наукових тем під керівництвом досвідчених викладачів, а також самостійно проводити архівні дослідження та аналізувати історичні джерела. Дослідницька робота студентів часто знаходить відображення у їхніх наукових публікаціях у журналах та збірниках наукових праць, що сприяє їхньому професійному становленню.

Студенти також можуть приєднатися до Наукового товариства історичного факультету, яке організовує круглі столи, наукові дебати, тематичні зустрічі, а також допомагає молодим дослідникам реалізовувати власні наукові ініціативи. Робота товариства спрямована на підтримку студентів, які прагнуть займатися науковою діяльністю, розвивати свої дослідницькі навички та брати участь у наукових заходах на національному та міжнародному рівнях. Завдяки активній участі у науковому житті університету студенти набувають необхідного досвіду, що відкриває перед ними перспективи подальшого навчання та професійної діяльності у сфері історії, архівної справи, культурології та міжнародних відносин. Випускники історичних спеціальностей Львівського національного університету імені Івана Франка мають широкі кар'єрні можливості завдяки ґрунтовній підготовці та розвитку аналітичних, дослідницьких і педагогічних навичок. Отримані знання дозволяють їм реалізовувати себе у наукових установах, освітніх закладах, архівах, музеях, бібліотеках, видавництвах, аналітичних

центрах, дипломатичних структурах, міжнародних організаціях, громадських і культурних проектах. Випускники можуть працювати у сфері медіа, займаючись журналістською, публіцистичною та видавничою діяльністю, оскільки історична освіта формує навички критичного мислення, аналізу інформації та аргументованого викладення думок.

Однією з популярних сфер працевлаштування є академічна діяльність, адже випускники можуть продовжувати навчання в аспірантурі та здобувати наукові ступені, працюючи в університетах, науково-дослідних центрах та історико-культурних інституціях. Вони займаються архівними дослідженнями, видавничою справою, створенням історичних праць, популяризацією історичних знань через публікації, лекції та конференції. Університет підтримує міжнародні програми стажування, що дозволяють випускникам розширювати свою наукову діяльність за межами України, співпрацюючи з провідними закордонними науковими установами та університетами.

Випускники, які обрали музейну та архівну справу, працюють у національних і приватних архівах, бібліотеках, культурних установах, історичних заповідниках, музеях різних рівнів. Вони займаються дослідженням, збереженням та реставрацією історичних пам'яток, створюють експозиції, проводять екскурсії та займаються науково-просвітницькою діяльністю. Окремий напрямок роботи – цифрова історія та історична реконструкція, що включає оцифрування документів, створення інтерактивних історичних платформ та баз даних, що відкриває додаткові можливості для розвитку у сфері ІТ-історіографії.

Частина випускників успішно працює у дипломатичних структурах, міжнародних організаціях та аналітичних центрах, де необхідні глибокі знання історії, міжнародних відносин та геополітичних процесів. Історики стають політичними аналітиками, консультантами з питань міжнародної політики, радниками у державних та недержавних установах. Також історична освіта

стає гарною основою для подальшої роботи у сфері державного управління, громадського сектору та міжнародних грантових проектів.

Не менш важливий напрямок – журналістика, культурна аналітика та видавнича справа. Історики працюють у редакціях газет, журналів, наукових видань, беруть участь у створенні документальних фільмів, ведуть власні блоги, займаються написанням історичних романів, біографій, художньо-публіцистичних творів. Вони можуть виступати експертами з питань історії у медіа-проектах, вести власні просвітницькі ініціативи та популяризувати історичні знання серед широкої аудиторії.

Значна кількість випускників історичних факультетів обирає подальше навчання за кордоном, вступаючи до магістерських та докторських програм в університетах Європи та Північної Америки. Завдяки високому рівню освіти та мовній підготовці, багато з них отримують стипендії для навчання у європейських університетах. Участь у міжнародних дослідницьких проектах дозволяє їм стати частиною глобальної наукової спільноти та розширювати перспективи академічної кар'єри.

Окрім традиційних сфер діяльності, випускники історичних спеціальностей також знаходять себе у сфері підприємництва та креативних індустрій. Вони можуть створювати власні освітні проекти, історичні екскурсійні маршрути, працювати у сфері культурного менеджменту та організації історичних подій. Все більшої популярності набуває історичний туризм, де фахівці з історії створюють авторські екскурсії, інтерактивні тури та культурні заходи.

У новітній історії України саме львівська історична школа посідала особливе місце як генератор національно орієнтованої, проєвропейської гуманітарної науки. Проте після 2014 року — року Революції Гідності, анексії Криму та початку війни на Донбасі — навіть такий потужний осередок науки зіткнувся з рядом серйозних викликів. Вони зачепили як зміст історичної освіти, так і умови її реалізації, змусивши істориків Львова переосмислити власну роль у новому суспільному контексті.

Події 2014 року поставили перед українськими істориками завдання оновити національну історичну наративу відповідно до нових реалій. Для історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка це було не просто викликом, а логічним продовженням багаторічної роботи над утвердженням українського погляду на минуле. Проте навіть у цьому середовищі виникли складні питання: Як поєднати академічну об'єктивність із політичним запитом на патріотизм? Як уникнути радикалізації підходів, зберігши при цьому цілісність українського наративу? Як сформулювати спільну історичну пам'ять у суспільстві, де існують регіональні відмінності у трактуванні подій XX століття?

Ці питання набули особливої актуальності на тлі активної декомунізації та переосмислення радянської спадщини, яка в Галичині традиційно мала жорстку оцінку, але тепер потребувала наукової рефлексії, а не тільки ідеологічного засудження.

Хоча Львів традиційно мав добру матеріальну базу (зокрема, через близькість до Центральної Європи та наявність власної архівної інфраструктури), ці переваги поступово знецінюються без належної державної підтримки. Молоді дослідники часто змушені шукати зовнішні гранти або виїжджати за кордон, щоб мати змогу розвивати свою наукову кар'єру.

Історичний факультет ЛНУ має потужну викладацьку школу, яка сформувалася ще за часів незалежності. Однак після 2014 року дедалі помітнішою стала проблема поколінної заміни. Багато викладачів старшого покоління залишаються носіями цінного досвіду, але їхні методи та підходи часто не відповідають сучасним освітнім і дослідницьким вимогам. Молоді викладачі, навіть ті, хто пройшов стажування за кордоном, зіштовхуються з бюрократичними перешкодами, низькою зарплатнею, а іноді й із закритістю академічного середовища. Це створює ризик відтоку найкращих кадрів до приватного сектору чи західних університетів, а також уповільнює модернізацію навчального процесу.

Освітні реформи, що впроваджуються в Україні у контексті Болонського процесу, наклали свій відбиток і на історичну освіту у Львові. З одного боку, з'явилися можливості для індивідуалізації навчання, міжнародної мобільності, інтеграції до європейського освітнього простору. З іншого — запроваджена автономія університетів часто лишається декларативною.

Історичний факультет ЛНУ, як один із найконсервативніших, не завжди встигає за реформами. Навчальні програми оновлюються повільно, міждисциплінарність ще не стала нормою, а форми контролю знань і викладання залишаються традиційними. Це створює розрив між очікуваннями студентів нового покоління та реальністю академічного процесу.

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 2022 року перед історичним факультетом постали нові проблеми. Як говорити про історію в умовах, коли вона твориться щодня? Як вивчати конфлікти минулого, коли суспільство живе у стані постійної загрози й втрат? Освітній процес частково перейшов в онлайн-формат, з'явилися нові курси з історії інформаційної війни, воєнної журналістики, національної пам'яті, але доволі швидко університет повернувся до очного навчання.

Отже, Львівська історична школа має унікальний потенціал — вона поєднує глибоку традицію академічної строгості з національною відповідальністю, але сьогодні перед нею стоїть завдання не лише адаптуватися до сучасних вимог, але й очолити процес формування нової гуманітарної парадигми в Україні — науки, що базується на правді, відкритості, плюралізмі та готовності відповідати на виклики сьогодення. Для цього потрібна не лише внутрішня воля до змін, а й стратегічна підтримка з боку держави, суспільства та міжнародної академічної спільноти.

ВИСНОВОК

На момент проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року Верховна Рада вже прийняла закони про освіту, і, таким чином, юридична основа для створення національної системи освіти вже була створена. Згідно з законом, український сектор освіти зосередився на всебічному розвитку людської особистості, яка була визнана найбільшою цінністю суспільства.

Розвиток вищої освіти в Україні з 1991 року по теперішній час подолав складний шлях вміння відповідати навчальним стандартам в європейських країнах. Вища освіта завжди перебуває в процесі модернізації через швидкі темпи інтелектуальних, технічних та технологічних змін. Тому завдання, які попередньо формують утворення університету, потребують особливого підходу. Насамперед, українська вища освіта повинна зберігати свою ідентичність, постійно розвиватися, і в той же час бути джерелом інноваційних ідей та впровадження.

Неабиякі зміни торкнулися й історичної освіти у вищих навчальних закладах України. Вища історична освіта після незалежності в 1991 році стала дзеркалом складних соціальних, політичних та культурних перетворень. Історична освіта, яка послужила ідеологічним інструментом у радянську епоху, вимагала радикального переосмислення після падіння Радянського Союзу. Це стало областю відновлення історичної істини, формування національної свідомості та інтеграції в глобального академічного простору.

У перші роки незалежності Україна стикнулася з викликом звільнитися від радянського ідеологічного спадку. Навчальні програми, раніше насичені комуністичною пропагандою, поступово очищалися від нав'язаних наративів. Українська історія, яка в радянський період часто залишалася поза увагою або свідомо спотворювалася, зайняла центральне місце. Особливу увагу почали приділяти періодам козаччини, Українській революції 1917–1921 років, трагедії Голодомору та дисидентському руху. Ці теми стали основою оновлених навчальних планів.

Університети, зокрема Харківський національний університет імені Василя Назаровича Каразіна, Київський національний університет імені Тараса Шевченка та Львівський національний університет імені Івана Франка, стали центрами підготовки нової хвилі істориків. Вони прагнули досліджувати минуле без цензури та впливу радянської ідеології. Водночас економічна криза 1990-х років створювала серйозні труднощі: недостатнє фінансування ускладнювало доступ до сучасної літератури, а низький рівень зарплат ставив викладачів у скрутне становище. Попри ці труднощі, саме цей період заклав основу для формування нової генерації дослідників, відданих справі відродження національної історичної науки та пошуку об'єктивної правди про минуле України.

На початку 2000-х років Україна долучилася до Болонського процесу, що стало важливим кроком у напрямку модернізації системи вищої освіти. Історичні факультети перейшли на бакалаврсько-магістерську структуру, запровадили кредитно-модульну систему та приділили більшу увагу академічній мобільності. Навчальні програми збагатилися курсами з таких напрямів, як глобальна історія, компаративістика, гендерна історія та історія повсякдення. Українські історики активніше долучилися до міжнародних конференцій і публікувалися у закордонних наукових виданнях. Програми обміну, зокрема Erasmus +, відкривали нові перспективи як для студентів, так і для викладачів. Водночас у системі освіти все ще зберігалися проблеми: застарілі методи викладання, корупція та низька мотивація частини педагогічного складу. Помаранчева революція 2004 року продемонструвала важливість історичної освіти у формуванні громадянської свідомості; розуміння минулого мало вирішальне значення для осмислення суспільною свідомістю власної ідентичності.

Революція Гідності 2013-2014 років і початок російської агресії кардинально змінили сприйняття історичної освіти. Історія перестала бути лише науковою дисципліною, ставши одним із засобів протидії інформаційній війні. Після 2014 року активізувався рух за деколонізацію історії. Програми

навчання почали більше уваги приділяти історії кримських татар, регіональним особливостям та аналізу колоніальної спадщини. Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році ще більше загостило необхідність переосмислення історичних наративів, що знайшло відображення у зміні топонімів і переоцінці впливу російської культури в Україні. Паралельно пандемія COVID-19 та наслідки війни прискорили цифровізацію освітнього процесу. Платформи на кшталт Moodle й Prometheus стали невіддільною частиною навчання, а відкриті курси з історії зробили доступ до знань значно ширшим. Разом із тим, війна принесла нові складнощі: руйнування університетської інфраструктури, еміграцію студентів і викладачів та потребу адаптації до навчального процесу в умовах воєнного стану.

Не дивлячись на досягнення, сфера історичної освіти стикається і з низкою викликів. Нестача фінансування стримує розвиток інфраструктури, створення цифрових архівів і доступ до сучасних ресурсів. Підготовка викладачів вимагає серйозних змін через міжнародні стажування та програми вдосконалення кваліфікації. Також важливо популяризувати історичні знання серед молоді за допомогою інтерактивних підходів, таких як віртуальні екскурсії та гейміфікація навчання. У майбутньому успіх історичної освіти залежатиме від її здатності інтегрувати сучасні технології, поглиблювати міжнародну співпрацю та водночас зберігати наукову об'єктивність.

Таким чином, українська історична освіта виконує не лише функцію розповіді про минулі події, а й формує майбутнє, допомагаючи суспільству усвідомити свою роль у сучасному глобальному світі. Її витривалість та поступ у складних умовах слугують прикладом того, як знання можуть стати основою для національного відродження і прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. 118 арк.
2. Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. арк. 20-22.
3. Архів Міністерства освіти та науки України. Ф. 166. Архів Міністерства народної освіти УРСР. оп. 17. спр. 109. 118 арк. 48.
4. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.).
5. Закон України “Про освіту” зі змінами від 2023 року №2145-VIII від 05.09.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 15.11.2024).
6. Закон України “Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні” // Відомості Верховної Ради. 1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95#Text> (дата звернення 15.11.2024).
7. Закон Української РСР “Про вищу освіту” // Відомості Верховної Ради. 1991. №34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>. С. 451 (дата звернення 15.10.2024).
8. Закон Української РСР “Про освіту” // Відомості Верховної Ради. 1991. №34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text>. С. 451 (дата звернення 15.11.2024).
9. Історія та сучасність. Історичний факультет ЛНУ ім. І. Франка. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/about/history-and-present> (дата звернення: 16.03.2025).
10. Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків // Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: https://old.karazin.ua/ua/departments/history/chair/history_of_the_ancient_world_and_the_middle_ages (Дата звернення: 16.03.2025).

11. Кафедра історіографії, джерелознавства та археології // Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. URL: <https://karazin.ua/fakulteti-ta-instituti/istorichnii-fakultet/kafedry-4/istoriohrafii-dzhereloznavstva-taarkheolohii/> (Дата звернення: 16.03.2025).
12. Кафедра історії України. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, URL: <https://history.karazin.ua/schools/department-of-ukrainian-history> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).
13. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні Ліссабон, 11 квітня 1997 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (Дата звернення: 15.11.2024 р.)
14. Міжнародна наукова конференція “Каразінські читання”. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, URL: <https://history.karazin.ua/mijnarodna-naukova-konferentsiya-karazinski-chitannya.html> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).
15. Міжнародний фонд “Відродження”, URL: <https://www.irf.ua/> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).
16. Навчальна лабораторія історичної інформатики. Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, URL: <https://old.karazin.ua/ua/departments/history/laboratory/histinform> (Дата звернення: 16.03.2025 р.).
17. Постанова “Про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань України” від 20 травня 1992 р. № 257, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-92-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 15.11.2024 р.)
18. Програма курсу історії Української РСР для історичних факультетів педагогічних інститутів. Київ: Вища школа, 1982. 35 с.
19. Пропозиції до концепції історичної освіти в Україні: Матеріали II круглого столу Робочої наради з моніторингу шкільних підручників історії України (Київ, 18 жовтня 2008 року) / Зведення та упорядкування пропозицій Наталя

Яковенко. Розшифровка стенограми і систематизація відгуків Людмила Ведмідь. Київ, 2009. 28 с.

20. Історія України: Проект типової програми курсу для вищих навчальних закладів / За ред. Б. І. Корольова та С. В. Кульчицького. Київ: Ін-т системних досліджень Міністерства освіти України, 1995. 20 с.

21. Історія України: Типова програма для вищих навчальних закладів / за ред. В. А. Смолія. Київ, 1996. 64 с.

22. Калакура Я. С., Коденко В. О., Корольов Б. І. Концепція історичної освіти у вищих навчальних закладах: проект. Київ, 1994. 78 с.

23. Концепція безперервної історичної освіти в Україні. Проект// Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1995. №8. С. 11-24.

24. Львівський національний університет імені Івана Франка. Офіційний сайт. URL: <https://lnu.edu.ua/> (Дата звернення: 16.03.2025).

25. Методичний вісник історичного факультету № 6. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 188 с.

26. Стандарт вищої освіти. Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Галузь знань: 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 «Історія та археологія» від 29.04.2020 р. № 575, URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/06/07/032-Istoriya.ta.arkheol-bak.07.02.22.pdf> (Дата звернення: 15.10.2024 р.)

27. Статут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (нова редакція) від 22.11.2022 р. Протокол №1. URL: <https://knu.ua/pdfs/statut/statut-22-11-28.pdf> (дата звернення 15.10.2024).

288. Статут Львівського національного університету імені Івана Франка (нова редакція) від 23.05.2023. Протокол №3. URL: <https://profkom.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Statut-LNU-na-sayt.pdf> (дата звернення 15.10.2024).

29. Статут Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (нова редакція) від 03.12.2021 р. Протокол №3. URL: https://karazin.ua/storage/documents/319_tXkirH60Tt59Q9jsLMUe0cOfb.pdf (дата звернення 15.10.2024).

30. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки від 23 лютого 2022 р. № 286-р, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n12> (Дата звернення: 15.10.2024 р.)
31. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, ратифіковано Законом №237/94-ВР від 10.11.1994 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (Дата звернення: 15.11.2024 р.)
32. Указ Президента України “Про програму інтеграції України до Європейського Союзу” від 14.09.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00#Text> (дата звернення 15.12.2024).
33. Університет під час війни, сайт Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, URL: <https://karazin.ua/universitet/universytet-pid-chas-viiny/> (Дата звернення: 20.03.2025 р.).
34. Харківський історіографічний збірник. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, URL: <https://history.karazin.ua/nauka/periodichni-vidannya/harkivskiy-istoriografichniy-zbirnik.html> (дата звернення: 16.03.2025).
35. Piris, Jean-Claude. The Lisbon Treaty: A Legal and Political Analysis (2010), URL: https://www.researchgate.net/publication/290080338_The_Lisbon_Treaty_A_Legal_and_Political_Analysis (Дата звернення: 15.12.2024 р.)

1. Біліченко С.П. Впровадження інновацій в освітній галузі України /Materiały X Międzynarodowej naukowipraktycznej konferencji “Naukowa myśl informacyjnej powieki–2014”. Przemyśl: Pedagogiczne nauki. S. 35-40.
2. Біліченко С. П. Стратегічні напрями модернізації освіти в Україні // Materiały VIII mezinárodní vědecko praktická konference «Dny vědy –2012». Praha: Pedagogika, 2012. S. 18-23.
3. Вавренюк С. А. Проблеми Болонського процесу для системи вищої школи України // Інвестиції: практика та досвід. 2018. №18. URL:

- http://investplan.com.ua/pdf/18_2018/13.pdf. С. 59-61 (дата звернення 15.12.2024).
4. Варналій З. С. Роль економіки знань у розвитку національної інноваційної системи // Наука и бизнес. Экономика знаний. I междун. научн.-практ. форум: тези доповідей форуму. Дніпропетровськ, 2015. С. 60–65.
 5. Вища освіта України в контексті цивілізаційних змін та викликів: стан, проблеми, перспективи розвитку : кол. моногр. / Калінічева Г. І. та ін. Київ: Видавництво «Фенікс», 2020. 386 с.
 6. Грішнова О. Розвиток вищої освіти в Україні: тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення // Вища школа. 2001. №2/3. С. 22-33.
 7. Губерський Л. В. Київський національний університет імені Тараса Шевченка // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. Т. 1. /редкол: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. С. 543.
 8. Давліканова О. Б. Актуальність впровадження дуальної форми здобуття освіти у ВНЗ України: роль навчального закладу. URL: https://www.researchgate.net/publication/360936105_AKTUALNIST_VPROVADZENNA_DUALNOI_OSVITI_U_VNZ (дата звернення 20.11.2024).
 9. Дубасенюк О. А. Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи // Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура : матер. Всеукр. конф. Київ: ІОД НАПН України. 2011. С. 135-142.
 10. Закревська А. Болонський процес як передумова інтеграції вищої освіти України до європейського освітньо-наукового простору //Геополітика України: історія і сучасність. 2016. Вип 1. URL: http://www.irbis-pbuv.gov.ua/UJRN/gpuis_2016_1_23. С. 251-259 (дата звернення 15.10.2024).
 11. Зашкільняк Л. О. Серженга П. Історія та історики у Львівському національному університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія. Львів: ПАІС, 2015. 412 с.
 12. Зякун А. І. Викладання національної історії у вищих навчальних закладах України: формування нового змісту // Сумська старовина. 2019. №54. URL:

[https://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/5-](https://starovyna.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/5-%D0%97%D1%8F%D0%BA%D1%83%D0%BD.pdf)

%D0%97%D1%8F%D0%BA%D1%83%D0%BD.pdf. С. 55-63 (дата звернення 10.03.2025).

13. Зякун А. І. Навчальна література з історії кінця 80-90-их рр. XX ст.: історіографічний аналіз. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2011. 156 с.

14. Ільченко А. М., Шейко С. В. Вища освіта і Болонський процес: навчально-методичний посібник. Полтава: РВВ ПДАА, 2014. 316 с.

15. Історик у цифрову епоху: науковий семінар в Харкові. URL: <https://uamoderna.com/event/lubavsky-seminar-kharkiv/> (Дата звернення: 16.03.2025).

16. Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940-2000) / упоряд. О. Вінниченко, О. Целуйко та ін. Львів, 2000. 293 с.

17. Історія Київського університету: монографія / Верба І. В. та ін. Київ: нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. 895 с.

18. Історія Харківського університету (1804-2006): У 3 ч.: Сист. бібліогр. покажч. / Уклад.: М. Г. Швалб, В. Д. Прокопова, С. Б. Глибицька та ін. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46585409.pdf>. 770 с.

19. Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 73-ї Міжнародної наукової конференції (м. Харків, 24 квітня 2020 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 197 с.

20. Качмар В. М., Смолій М. С. Сторінки історії Львівського університету (за матеріалами німецькомовних документів): навчально-методичний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 207 с.

21. Київський університет як осередок національної духовності, науки, культури: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. 165-річчю ун-ту: зб. ст.: [у 2 ч.] / Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 1999. 142 с.

22. Колесник В. Ф., Патриляк І. К. Київський національний університет імені Тараса Шевченка // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2007. Т. 4. С. 260.
23. Кондратюк К. К. Історична наука у Львівському національному університеті імені Івана Франка на порозі ХХІ століття: здобутки і перспективи // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2013. Вип. 49. С. 190-198.
24. Костробій П., Рашкевич Ю., Ніколаєв Є. та ін. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ. Київ: Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2017. URL: <https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/KAS-PP-28-Higher-Education-in-Ukraine.pdf>. 61 с.
25. Корнійчук В. П. Унікальність і неповторність університетського прориву. Київ: МП Леся, 2008. 52 с.
26. Кравець С. Г., Мордоус І. О., Попова В. В. та ін. Технології розвитку державно-приватного партнерства у сфері професійної (професійно-технічної) освіти у повоєнний час: практичний посібник. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, 2023. 195 с.
27. Купин Л. Наріжний камінь для дослідження історії Львівського університету // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2014. Вип. 50. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/history/article/viewFile/33/28>. С. 579-588 (дата звернення 16.03.2025).
28. Лавриненко Л. М. Інноваційний розвиток трудового потенціалу в сучасних умовах // Сталий розвиток економіки. 2014. №1 (23). С. 18-25.
29. Міщинська І. В. Особливості розвитку університетської освіти в Україні // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. Вип. 9 (4). С. 41-47.
30. Наумов С. О. Національне відродження, націєтворення, “український проект”: ключові поняття в курсі історії України імперської доби та їх сучасні

інтерпретації // Методичний вісник історичного факультету №6. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. С. 97-105.

31. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Кремень В. Г., Луговий В. І., Гуржій А. М. та ін. Київ: Педагогічна думка, 2016. 448 с.

32. Освіта в незалежній Україні: розвиток та конкурентоспроможність. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2021. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpnevakonferencia/2021/19.08/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezhniy.Ukrayini/Inform.zbirnyk-Osv.v.nezalezhniy.Ukrayini.17.08-1.pdf> (дата звернення 10.10.2024).

33. Освітологія: витоки наукового напрямку: монографія / Огнев'юк В. О. та ін. Київ: ВП «Едельвейс» 2012. 336 с.

34. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні: монографія / Бугров В. та ін. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети» 2014. 156 с.

35. Січкаренко Г. Г. Історичний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985-2005 рр.) : монографія. Київ, 2014. 326 с.

36. Скопенко В. В. та ін. Київський університет імені Тараса Шевченка: сторінки історії і сьогодення. Київ: ВПЦ «Київ. університет», 1994. 285 с.

37. Скопенко В. В., Третьак Л. В. та ін. Київський національний університет імені Тараса Шевченка: незабутні постаті. Київ, 2005. 464 с.

38. Степко М. А. Світові тенденції розвитку систем вищої освіти та проблеми забезпечення якості й ефективності вищої освіти в Україні// Вища школа. 2013. №7. С. 13-22.

39. Троян І. Вчитися та заробляти: що таке дуальна освіта та як вона працює за кордоном і в Україні // Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua/2023/08/01/vchytysya-ta-zaroblyaty-shho-take-dualna-osvita-ta-yak-vona-pratsyuue-za-kordonom-i-v-ukrayini/> (дата звернення 20.12.2024).

40. Філософія Відродження на Україні : монографія / авт. кол.: Кашуба М. В., Паславський В. І., Захара І. С. та ін. Київ: Наукова думка, 1990. 333 с.

41. Чирва Г. М. Історичні передумови становлення сучасної вищої освіти в Україні // Право та державне управління. 2019. Т. 2, №35. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/25.pdf. С. 152-159 (дата звернення 12.10.2024).
42. Чупрій Л. В. Історична освіта в Україні як складова державної політики пам'яті // Політичний менеджмент. 2011. №4 (49). URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/20009>. С. 18-37 (дата звернення 12.01.2024).
43. Шинкарук В. Основні напрями модернізації структури вищої освіти України // Вища школа. 2007. №5. С. 3-17.
44. The Most Educated Countries in the World // Edu-Active.com. URL: <http://www.edu-active.com/news/2013/sep/21/most-educated-countries-wg2orld.html> (Дата звернення: 10.10.2024 р.).

РЕЗЮМЕ

Дипломна робота присвячена дослідженню процесу трансформації вищої історичної освіти в Україні з моменту здобуття незалежності у 1991 році до початку 2020-х років. У центрі уваги – аналіз освітньої політики, реформ, викликів і здобутків у сфері історичної науки в провідних університетах України: Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, Київському національному університеті ім. Т. Г. Шевченка та Львівському національному університеті ім. І. Я. Франка. Робота ґрунтується на порівняльному аналізі програм, методів викладання, наукової діяльності та впливу суспільно-політичних змін на історичну освіту.

Дослідження окреслює ключові етапи реформування: від відмови від радянських ідеологічних стандартів до впровадження принципів Болонського процесу та модернізації навчальних програм відповідно до європейських стандартів. Особлива увага приділена ролі історичної освіти у формуванні національної ідентичності, громадянської свідомості та здатності студентів до критичного мислення – як відповідь на виклики інформаційних війн, політики пам'яті та гібридної агресії.

У роботі проаналізовано, як регіональні особливості (геополітичне положення, культурна спадщина, історичні традиції) впливають на зміст і фокус історичної підготовки у трьох університетських центрах. Київ репрезентує загальнонаціональну перспективу, Львів – західноєвропейську

орієнтацію та національно-патріотичну традицію, а Харків – приклад адаптації в умовах війни, з акцентом на опір та стійкість.

Робота спирається на широкий масив джерел: нормативно-правову документацію, навчальні програми, звіти, архівні матеріали, результати соціологічних опитувань, а також на сучасну історіографію у сфері освітніх досліджень. Методологічна основа поєднує історико-порівняльний, проблемно-хронологічний та системний підходи.

Наукова новизна полягає у спробі комплексного аналізу змін вищої історичної освіти в Україні крізь призму регіонального досвіду трьох університетів, що дозволяє висвітлити як загальнонаціональні, так і локальні тенденції адаптації історичної науки до сучасних викликів. Практична цінність роботи полягає в узагальненні ефективних практик освітніх трансформацій та окресленні перспектив розвитку історичної освіти в умовах сучасних суспільних запитів і стратегічних цілей України.

Ключові слова: освіта, вищий навчальний заклад, розвиток освіти, проблематика, освітні реформи.

ABSTRACT

This bachelor's thesis explores the transformation of higher historical education in Ukraine from the moment of its independence in 1991 to the early 2020s. The study focuses on educational policies, reforms, challenges, and achievements in the field of historical scholarship as implemented in Ukraine's leading academic institutions: V. N. Karazin Kharkiv National University, Taras Shevchenko National University of Kyiv, and Ivan Franko National University of Lviv. A comparative analysis is conducted on curricula, teaching methods, academic traditions, and the influence of sociopolitical changes on historical education.

The research identifies the key stages of reform, including the rejection of Soviet ideological standards, the adoption of the Bologna Process principles, and the

modernization of academic programs in line with European standards. Special attention is given to the role of historical education in shaping national identity, civic consciousness, and students' critical thinking skills as a strategic response to information warfare, memory politics, and hybrid threats.

The thesis highlights how regional characteristics — geopolitical location, cultural legacy, and historical traditions — shape the content and focus of historical education in the three university centers. Kyiv represents a nationwide perspective; Lviv is marked by a Western European orientation and strong patriotic tradition; while Kharkiv exemplifies resilience and adaptation under wartime conditions.

The research draws on a wide range of sources, including legal frameworks, academic curricula, institutional reports, archival documents, and sociological surveys, as well as current historiography in the field of education studies. The methodological framework combines comparative historical, chronological-problematic, and systemic approaches.

The novelty of the study lies in its comprehensive analysis of higher historical education in Ukraine through the regional experiences of the three selected universities. This approach reveals both national trends and local adaptations in response to contemporary challenges. The practical significance of the thesis is in its synthesis of effective educational practices and its contribution to defining future pathways for the development of historical education in Ukraine in line with current societal demands and strategic objectives.

Keywords: education, higher education institution, educational development, issues, educational reforms.